

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Факультет міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу
Кафедра туристичного бізнесу та країнознавства

ДО ЗАХИСТУ

завідувач кафедри туристичного
бізнесу та країнознавства
доц. Парфіненко А.Ю.

Кваліфікаційна робота магістра

на тему: **«ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В КРАЇНАХ
ЗАХІДНИХ БАЛКАН»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи УКЄ-61
спеціальності 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»

Борщ Надія Андріївна

(прізвище та ініціали)

Керівник: к.і.н., доц. Онацький М.Ю.

(прізвище та ініціали)

Рецензент: д.і.н., проф. Миколенко Д.В.

(прізвище та ініціали)

Підсумкова оцінка:

за національною шкалою: _____

кількість балів: _____

Голова Екзаменаційної комісії

(підпис)

Велієв Фаріз

(прізвище та ініціали)

Харків – 2023 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Факультет міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу
Кафедра туристичного бізнесу та країнознавства
Рівень вищої освіти (освітньо-кваліфікаційний рівень) другий (магістерський)
Напрямок підготовки
Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

ЗАТВЕРДЖУЮ
завідувач кафедри
туристичного бізнесу
та країнознавства
Доц. Парфіненко А.Ю.

«13» грудня 2023 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ (ПРОЕКТ)

Борщ Надія Андріївна
(прізвище, ім'я, по батькові студента)

1. Тема роботи «Євроінтеграційні процеси в країнах Західних Балкан»

керівник роботи Онацький Максим Юрійович, к.іст.н., доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від № 4002-5/1677 від 07.08.2023

2. Строк подання студентом роботи 20.11.2023 р.

3. Перелік питань, які потрібно розробити

Здійснити аналіз джерельної бази роботи. Розглянути понятійно-категоріальний апарат дослідження. Скласти соціально-економічний та політичний профіль західнобалканських країн. Дослідити особливості євроінтеграційних процесів в державах Західних Балкан. Висвітлити роль ЄС в процесі інтеграції Західних Балкан. Дослідити проблеми та виклики, з якими зустрічаються західнобалканські країни в процесі здійснення курсу на єврінтеграцію. Проаналізувати досвід трансформаційних процесів в державах Західних Балкан в контексті реалізації Україною курсу на європейську інтеграцію.

4. План роботи

№ з/п	Назви етапів роботи
1	ВСТУП
2	РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ
3	РОЗДІЛ 2. ПЕРЕБІГ ТА СПЕЦИФІКА ПРОЦЕСУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В КРАЇНАХ ЗАХІДНИХ БАЛКАН
4	РОЗДІЛ 3. ПРОЦЕСИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В РЕГІОНІ ЗАХІДНИХ БАЛКАН НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ
5	ВИСНОВКИ
6	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

5. Дата видачі завдання 15.09.2022 р.

Студент

підпис

Борщ Н.А.

ініціали, прізвище

Керівник роботи

підпис

Онацький М.Ю.

ініціали, прізвище

АНОТАЦІЯ

Борщ Н.А. Євроінтеграційні процеси в країнах Західних Балкан

Кваліфікаційна робота магістра присвячена дослідженню євроінтеграційних процесів у регіоні Західних Балкан. У першому розділі проаналізовано джерельну та наукову базу роботи, а також понятійно-категоріальний апарат дослідження. Складено соціально-економічний та політичний профіль країн західнобалканського регіону. Висвітлено роль ЄС у процесі інтеграції Західних Балкан. Розглянуто історичний контекст євроінтеграційних процесів у країнах Західних Балкан.

У другому розділі досліджено перебіг та специфіку процесу європейської інтеграції в західнобалканських країнах. Проаналізовано особливості євроінтеграційних перетворень у кожній з держав Західних Балкан. Розглянуто роль ЄС у процесі євроінтеграції Західних Балкан.

У третьому розділі досліджено процеси європейської інтеграції в регіоні Західних Балкан на сучасному етапі. Розглянуто основні проблеми, які виникають у країн західнобалканського регіону в процесі реалізації ними курсу на Європейську інтеграцію. Досліджено фактори, які можуть сприяти та перешкоджати вступу цих країн до Євросоюзу. Проаналізовано євроінтеграційний досвід країн Західних Балкан для України.

Результати дослідження свідчать про те, що європейська інтеграція є пріоритетом для країн Західних Балкан. Вступ до Європейського Союзу може забезпечити цим країнам стабільність та економічне зростання. Однак на своєму євроінтеграційному шляху цим країнам необхідно подолати низку проблем, зокрема, політичні розбіжності, економічні проблеми, здійснити ряд політичних реформ.

ANNOTATION

Borshch N.A. Eurointegration Processes in the Western Balkans Countries

The master's thesis is dedicated to exploring the European integration processes in the Western Balkans region. The first chapter of the thesis analyzes the source and scientific base of the work, as well as the conceptual-categorical framework of the research. A socio-economic and political profile of the Western Balkan countries is compiled. The role of the EU in the integration process of the Western Balkans is highlighted, and the historical context of European integration processes in the Western Balkan countries is discussed.

In the second chapter, the thesis investigates the course and specificity of the European integration process in the Western Balkan countries. The peculiarities of Eurointegration transformations in each of the Western Balkan countries are analyzed. The role of the EU in the Eurointegration process of the Western Balkans is considered.

The third chapter explores the processes of European integration in the Western Balkans region at the contemporary stage. The main problems arising in the countries of the Western Balkans during the implementation of their course towards European integration are examined. Factors that can facilitate or hinder the entry of these countries into the European Union are explored. The Eurointegration experience of the Western Balkan countries is analyzed as a reference for Ukraine.

The research results indicate that European integration is a priority for the Western Balkan countries. Accession to the European Union can provide stability and economic growth to these countries. However, on their Eurointegration path, these countries need to overcome a range of problems, including political differences, economic challenges, and implement several political reforms.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ	6
1.1. Джерельна та наукова база роботи	6
1.2. Понятійно-категоріальний апарат дослідження	11
1.3. Соціально-економічний профіль країн західнобалканського регіону	15
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕБІГ ТА СПЕЦИФІКА ПРОЦЕСУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В КРАЇНАХ ЗАХІДНИХ БАЛКАН	21
2.1. Особливості євроінтеграційних перетворень у західнобалканських країнах	21
2.2. Роль ЄС в процесі євроінтеграції Західних Балкан	32
2.3. Євроінтеграційні прагнення західнобалканських країн: позиції позарегіональних акторів.....	45
РОЗДІЛ 3. ПРОЦЕСИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В РЕГІОНІ ЗАХІДНИХ БАЛКАН НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	55
3.1. Євроінтеграція: проблеми та виклики для країн Західних Балкан	55
3.2. Євроінтеграційні трансформації в західнобалканських державах: досвід для України.....	65
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Європейський Союз є одним із найпотужніших економічних і політичних об'єнань у світі. Поступово зростає вплив ЄС на міжнародний арені. Участь європейських країн у ЄС сприяє зміцненню безпеки та стабільності, розвитку економіки, просуванню демократії та прав людини. У той же час, процес інтеграції до європейських структур є достатньо тривалим, і вимагає від країни-кандидата виконання відповідних вимог, які висуває Європейське Співтовариство, та відповідати чітким критеріям.

Регіон Західні Балкани розташований у центрі Європи та є важливим транспортним коридором між Європою та Азією, має значні запаси природних ресурсів. Вивчення особливостей інтеграційного поступу держав Західних Балкан є надзвичайно актуальним з цілого ряду причин. По-перше, дослідження допоможе розробити ефективні стратегії для підтримки євроінтеграційних прагнень країн регіону. По-друге, вивчення євроінтеграційного досвіду західнобалканських країн, а також тих процесів та перешкод, які їм довелося долати на цьому шляху, дасть можливість зрозуміти, як можливо пришвидшити процес перемовин про вступ України до Європейського Союзу, та з якими проблемами може зустрітись наша держава під час переговорного процесу. По-третє, дослідження особливостей процесу євроінтеграції країн Західних Балкан дозволить краще розуміти ті часові межі, які може зайняти процес безпосередніх перемовин про вступ до ЄС. Нарешті, аналіз основних аспектів процесу євроінтеграції країн регіону допоможе нам краще спрогнозувати ті ризики, з якими може зустрітись Україна у випадку затягування процесу вступу до ЄС.

Об'єктом дослідження виступають євроінтеграційні процеси в державах Західних Балкан.

Предметом дослідження є динаміка, особливості та етапи євроінтеграційних перетворень в країнах Західних Балкан.

Метою магістерської роботи є виявлення особливостей процесу європейської інтеграції в державах Західних Балкан, з'ясування перспектив та проблем, з якими зустрічаються країни регіону на шляху здійснення євроінтеграційного курсу.

Для досягнення поставленої мети автором ставляться наступні **завдання**:

- 1) проаналізувати джерельну та наукову базу роботи;
- 2) розглянути понятійно-категорійний апарат дослідження;
- 3) скласти соціально-економічний та політичний профіль західнобалканських країн;
- 4) здійснити аналіз особливостей євроінтеграційних процесів в державах Західних Балкан та їх підготовки до вступу до ЄС;
- 5) охарактеризувати роль ЄС в процесі євроінтеграції країн регіону;
- 7) дослідити проблеми та виклики, з якими зустрічаються країни Західних Балкан в процесі євроінтеграції;
- 8) проаналізувати євроінтеграційний досвід держав Західних Балкан в контексті здійснення євроінтеграційного курсу України.

Під час написання магістерської роботи використовувались такі загальнонаукові **методи**, як аналіз та синтез, індукція та дедукція, опис, узагальнення, порівняння, історичний та статистичний методи.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному дослідженні процесів європейської інтеграції в країнах Західних Балкан.

Ступінь наукової розробки теми дослідження. Серед вітчизняних науковців які досліджували євроінтеграційні процеси на Балканах, особливої уваги заслуговують публікації В. Давидчука [4] та О. Чумаченка [7], які в своїх працях розглянули політику ЄС на Західних Балканах. З-поміж іноземних публікацій особливо цікавими видаються праці С. Оутеда [43] та К. Морарі [42], в яких автори дослідили процеси євроінтеграції країн регіону, а також роль різних позарегіональних акторів на Балканах. У той же час, як іноземні, та і вітчизняні науковці мало уваги приділяють взаємозв'язку

євроінтеграційних процесів у країнах Західних Балкан з загальною проблемою подальшого розширення ЄС, у тому числі й у Східноєвропейському регіоні. Таким чином, можемо сказати, що як вітчизняні, так й іноземні дослідники розглядають лише окремі аспекти та не розглядають відповідну тему в більш широкому загальноєвропейському контексті.

Практичне значення результатів полягає в можливості їх використання для пришвидшення та оптимізації процесу вступу України до Європейського Союзу та підготовки вітчизняної дипломатії до початку перемовин щодо вступу до ЄС.

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків. Містить 89 сторінок тексту, з яких 76 сторінок – основний текст, 7 таблиць, 8 рисунків. Список джерел містить 124 найменування.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Джерельна та наукова база роботи

Обрана для дослідження тема знайшла певне висвітлення у джерелах та науковій літературі. Джерельну базу роботи склали міжнародні документи, багатосторонні договори, офіційні заяви та аналітичні записки міжнародних організацій. Серед них: документи Європейського Союзу, Європейської Комісії, декларації ЄС щодо Західних Балкан, стратегій розширення ЄС, Угоди про стабілізацію та асоціацію між Європейським Союзом та державами західнобалканського регіону, прес-релізи зустрічей, самітів та інші документи.

У роботі також використовувались базові документи, що стосуються процесу євроінтеграції. Серед них – Договір про ЄС, Копенгагенські критерії, Політика розширення ЄС, Стратегія ЄС, прес-релізи проведених самітів та інші [25; 26; 27; 28; 94; 121].

Одним із основних документів в межах дослідження євроінтеграції країн Західних Балкан є Декларація Саміту ЄС – Західні Балкани 2003 р. [33]. В ній всі держави-члени ЄС висловили підтримку європейської перспективи країн Західних Балкан та заявили, що «майбутнє країн Балкан в Європейському Союзі». Ще одним документом є Пакт Стабільності для Південно-Східної Європи 1999 р., який надав можливість проаналізувати перспективи подальшого розширення ЄС на балканському напрямі [63].

Важливими для нашої роботи є такі документи, як Стратегія Ради регіонального співробітництва до 2030 р., Стратегія Ради регіонального співробітництва до 2020 р., Південно-Східна Європа 2020: річний звіт про впровадження 2019 р. задля аналізу досягнення поставлених цілей [48; 49; 55].

З метою аналізу двосторонніх відносин країн Західних Балкан та ЄС нами було розглянуто Угоди про стабілізацію та асоціацію між державами-кандидатами на вступ до ЄС та самою організацією, а також Плани

розширення для окремих країн регіону [77; 14; 78; 79; 80; 57; 58; 59; 60; 61; 62; 84].

Окрему групу джерел складають статистичні матеріали. Вони містяться в щорічних аналітичних звітах Європейської Комісії та на сайті Євростату [93]. В процесі підготовки дослідження нами були проаналізовані також індекси, які щорічно публікують всесвітньо відомі міжнародні неурядові організації, – Freedom house, IMD (Institute for Management Development), Reporters without borders та інші [96; 110; 124].

Розглядаючи наукову базу нашого дослідження слід зазначити, що обрана тема є недостатньо вивченою у вітчизняній науковій літературі. Практично немає комплексних публікацій, які б за своїм змістом охоплювали весь комплекс проблем, пов'язаних з процесом інтеграції західнобалканських країн до Європейського Союзу.

В процесі написання магістерської роботи було проаналізовано праці українських, американських, англійських, хорватських, сербських, болгарських, боснійських, македонських, чорногорських, косовських, албанських, турецьких вчених.

Загалом всю наукову літературу, що була опрацьована в процесі проведення дослідження, можна умовно поділити на кілька груп в залежності від проблематики.

Проблема європейської інтеграції країн Балкан привертає увагу українських та зарубіжних дослідників. Відомий український вчений Д. Кравченко зосередився на вивченні змін у підходах до розширення ЄС та перешкод на шляху вступу Північної Македонії до Європейського Союзу [5].

О. Скрипник вивчала особливості процесу євроінтеграції Республіки Албанії [52]. У статті розглядається процес приєднання Албанії до Європейського Союзу. В роботі було розглянуто передумови та етапи розвитку процесу європейської інтеграції в Албанії. Досліджено внутрішньо- і зовнішньополітичні події в Албанії, які впливали на європейське

співробітництво до початку євроінтеграційного діалогу і після нього. Проаналізовано успіхи Албанії в процесі здійснення курсу на євроінтеграцію.

В. Давидчук у своїй роботі «Перспективи вступу держав Західних Балкан до Європейського Союзу» розглядає зовнішньополітичні та зовнішньоекономічні цілі та інтереси західнобалканських країн, а також особливості їх євроінтеграційного курсу [4].

О. Чумаченко у статті «Політика розширення Європейського Союзу на Західних Балканах: основні ризики та шляхи їх подолання» зосередив увагу на проблемі розширення Європейського Союзу на Західних Балканах, що стало пріоритетним напрямом у зовнішньополітичній стратегії ЄС після хвилі розширення у 2004–2007 рр. Аналізуються основні виклики, які постали перед ЄС у цьому регіоні. Досліджуються ризики, що виникають для ЄС у зв'язку з повільним темпом залучення країн Західних Балкан до процесу євроінтеграції. В роботі також пропонуються можливі шляхи подолання цих ризиків [7].

Вітчизняна дослідниця регіону Західні Балкани Ю. Майстренко присвятила свої роботи вивченню питань євроатлантичної інтеграції країн регіону, а також трансформаційним процесам, що відбувались у західнобалканських державах на їх шляху до НАТО [38].

О. Брусиловська у своїх чисельних роботах досліджувала процеси трансформації країн Південно-Східної Європи в посткомуністичний період. Так було проведено аналіз зовнішніх та внутрішніх змін, що відбулись у цих державах, їх системну, ідеологічну, економічну та політичну модернізацію [1;2;3].

А. Мартинов у своїй статті «Західні Балкани в політичній стратегії Європейського Союзу» висвітлює основні чинники, які впливають на процес формування та реалізації стратегії Європейського Союзу щодо країн Західних Балкан. Розширення ЄС на Балканах призводить до збільшення кількості південних країн-учасниць Європейського Співтовариства. Однак, на думку вченого, існують складнощі та перешкоди на шляху країн Західних Балкан

щодо виконання політичних, економічних і правових критеріїв, необхідних для отримання членства в ЄС [40].

Цікавий аналітичний матеріал містять дослідження наукових інституцій, що спеціалізуються на вивченні проблем розвитку Балканського регіону. Так, у звіті Інституту досліджень безпеки аналізуються матеріали конференції, що відбувалась у Сараєво в травні 2010 р. та проєкти, які обговорювалися на семінарі в Парижі в січні 2011 р. Автори представили розгорнутий аналіз політики кожної з країн регіону щодо євроінтеграції, а також розглянули позиції міжнародних акторів щодо перспектив розширення ЄС на Балкани [45].

У процесі підготовки магістерської роботи також використовувались роботи зарубіжних науковців.

Іспанський дослідник С. Оутеда у своїй роботі “EU Enlargement Policy Towards the Western Balkans: State Actors, Interests and Strategies” проаналізував політику розширення ЄС у регіоні Західних Балкан. В роботі розглянуто перспективи окремих країн щодо вступу в ЄС [43].

Молдавська дослідниця К. Морарі у своїй статті “Western Balkan countries on the road of European integration: results and tendencies” аналізує переговорний процес між Європейським Союзом та країнами Західних Балкан. Крім того, авторка фокусується на ключових завданнях, які країни Західних Балкан мають виконати, щоб здійснити європейську інтеграцію [42].

А. Коніцер вивчає взаємовідносини між Сербією, ЄС та Росією. Автор відзначає бажання Сербії будувати дружні стосунки як з Євросоюзом, так і з Росією. Науковець дослідив основні сфери співробітництва, а також те, як історичні передумови впливають на стан сучасних відносин Сербії, РФ та ЄС [35].

А. Дімоле дослідила роль різноманітних регіональних організацій та ініціатив, спрямованих на прискорення процесу інтеграції до ЄС, а також посилення регіонального співробітництва [31].

Вчений М. Бієрі у статті “The Western Balkans Between Europe and Russia” проаналізував особливості геополітичного положення країн Західних Балкан, зокрема в умовах російсько-української війни [19].

У магістерській дисертації також було використано наукові праці власне балканських вчених. Македонські, чорногорські, сербські, хорватські дослідження є важливими, тому що ідеї, які в них містяться, відображають погляди саме інтелектуалів країн Західних Балкан на європейську інтеграцію.

До таких досліджень можна віднести праці С. Ральчева. У своїх роботах він розглянув перспективи євроінтеграційного шляху країн регіону, перешкоди, які виникають, а також трансформаційні процеси, що відбуваються в цих державах [120].

М. Дабровські та Я. М’яченкова зосередились на вивченні особливостей економічного та соціального розвитку країн Західних Балкан, а також економічних та інституційних аспектів їх вступу до ЄС. Автори також розглянули перспективи вступу до ЄС країн Західних Балкан [29].

Сербський політичний експерт та дипломат М. Сімурдич дослідив особливості російської енергетичної політики на Балканах. Він наголосив, що російська енергетична стратегія на Балканах є невід’ємною частиною зовнішньої політики позиції РФ у регіоні. Особливо ця тема стала актуальною після початку повномасштабного російського вторгнення на територію України, тому що балканські країни є досить залежними від поставок енергетичних ресурсів з РФ [51].

Дослідник В. Сокор у своїх статтях зупиняється на темі розвитку енергетичних відносин Хорватської Республіки та Росії [53; 54].

Ф. Бібер та Т. Ціфакіс у роботі “The Western Balkans as a Geopolitical Chessboard? Myths, Realities and Policy Options” також досліджують геополітичне місце країн Західних Балкан [18].

Роль Туреччини як регіонального гравця на Балканах було досліджено турецькими та македонськими вченими. Так І. Рюма у статті “Turkish foreign policy towards the Balkans: new activism, neo-ottomanism or/so what?” аналізує

політику Туреччини щодо балканських країн. Він відзначає важливу роль Туреччини як фактору впливу на Балканах, але наголошує, що ця держава не має достатніх економічних важелів впливу в цьому регіоні [44].

В контексті повномасштабного російського вторгнення на територію України питання євроінтеграції країн Західних Балкан набуває неабиякої актуальності. Так наслідки російсько-української війни для регіону аналізують такі дослідники Л. Коларські, Н. Махмутаї, Е. Бернард, Ф. Селімі, М. Солік та інші [34; 37; 39; 111; 47].

Таким чином, у процесі підготовки дипломної роботи було використано широкий спектр різноманітних документальних та аналітичних матеріалів з метою систематичного вивчення впливу зовнішніх факторів на політичні перетворення в країнах регіону Західних Балкан. Дослідження вітчизняних та зарубіжних західнобалканських вчених розкривають проблеми і досягнення країн регіону на шляху здійснення ними курсу на європейську інтеграцію. У той же час, ряд актуальних питань вивчено все ж достатньо фрагментарно.

1.2. Понятійно-категоріальний апарат дослідження

Серед сучасних тенденцій світового розвитку можна виділити два процеси: глобалізацію та зростаючу активність регіональної або субрегіональної інтеграції. Експерти вважають, що глобалізація є продовженням процесів інтернаціоналізації. Під інтернаціоналізацією розуміється вихід чогось, раніше суто внутрішнього, за початкові межі або об'єднання зусиль кількох міжнародних суб'єктів з метою реалізації спільних завдань.

Регіоналізація, у свою чергу, вважається кроком на шляху до глобалізації та однією з ознак світових процесів другої половини XX ст. Вона також є продовженням процесу інтернаціоналізації суспільного життя. *Глобалізація* відрізняється від інтернаціоналізації тим, що безпосередньо стосується національного суверенітету, існування національних кордонів та

формування нової світової спільноти загалом. Глобалізація є відносно новим явищем в економічній історії розвитку світу [6, с. 73].

Як глобалізація, так і регіоналізація спричиняють посилення взаємозалежності між країнами світу.

Одним із регіональних напрямів співпраці, що демонструє свій вплив на світові інтеграційні процеси, можна назвати *європейську інтеграцію*. Європейський Союз наразі є об'єднанням, до складу якого входять 27 країн Європи. Об'єднання постійно розширюється, залучаючи нові держави, в основному країни Центрально-Східної Європи та країни Західних Балкан.

Історично однією з частин Європи є регіон Західних Балкан. Термін «Західні Балкани» був введений саме ЄС ще на початку 2000-х рр. До регіону віднесли: Албанію, Боснію та Герцеговину, Хорватію, Словенію, Косово, Македонію, Чорногорію та Сербію.

Головна ціль, яка наразі об'єднує країни регіону, – це європейська інтеграція. Проте політична ситуація в регіоні є досить нестабільною. Процес інтеграції в країнах Західних Балкан проходить значно важче, ніж в інших країнах Європи. Шлях до Європейського Союзу розглядається цими країнами як засіб вирішення головних проблем, які наявні в регіоні. Це і питання безпеки, економічної стабільності, модернізації економіки, покращення соціальних умов життя населення, а також зміцнення інститутів демократії та реформування державного управління. Для ЄС же регіон виступає сферою власного впливу. Для ЄС важливо стабілізувати ситуацію в регіоні в цілому [97].

Вступ до ЄС – це процес, який має певні етапи. Приєднання нових держав-членів до Європейського Союзу (ЄС) регулюється статтею 49 Договору про Європейський Союз [28].

Держава, яка бажає подати заявку на членство в Союзі, повинна задовольняти дві умови:

- це має бути європейська держава;

- вона повинна поважати спільні цінності держав-членів і зобов'язуватися їх просувати.

Приєднання не є автоматичним, оскільки залежить від належної підготовки відповідної країни-претендента. Таким чином, вступу передують період, протягом якого країна-кандидат адаптує свої інституції, стандарти та інфраструктуру. Процес приєднання передбачає виконання відповідних критеріїв [103].

Умови та дата приєднання, будь-які необхідні перехідні періоди та зміни до договорів, на яких засновано Союз, повинні бути погоджені у формі договору про приєднання між країною-кандидатом та державами-членами. Щоб надати належної форми приєднанню, цей договір підписується та ратифікується всіма державами-членами та країною-кандидатом відповідно до їхніх власних конституційних норм. Європейський парламент дає свою згоду [10].

Критерії, прийняті Європейською Радою у 1993 р. в Копенгагені («Копенгагенські критерії»), – є основоположними для подальшого вступу країн-кандидатів до ЄС. Дані критерії можна умовно розділити на такі категорії:

1) Політичні критерії. Вони враховують рівень демократії, стабільність інститутів демократії, повагу до прав людини, верховенство закону, захист меншин та інше;

2) Економічні критерії. Необхідність функціонування сталої ринкової економіки та здатність до конкуренції на ринку ЄС;

3) Адміністративні критерії. Впровадження *acquis communautaire*, інституційна стабільність, здатність брати на себе зобов'язання членства [26].

Acquis є сукупністю загальних прав і обов'язків, які є обов'язковими для всіх держав-членів ЄС. Він постійно розвивається і включає в себе:

- зміст, принципи та політичні цілі Договорів;
- законодавство, прийняте згідно з Договорами та прецедентне право Суду;
- декларації та резолюції, прийняті Союзом;

- інструменти в рамках Спільної зовнішньої політики та політики безпеки;
- міжнародні договори, укладені Європейським Союзом і державами-членами ЄС між собою в сфері діяльності Євросоюзу.

Країни-кандидати повинні прийняти *acquis*, перш ніж вони зможуть приєднатися до ЄС і зробити право ЄС частиною свого національного законодавства. Прийняття та імплементація *acquis* є основою переговорів про вступ. Впровадження *acquis* нараховує 35 розділів [10].

Здатність Союзу приймати нових членів, надаючи при цьому імпульс європейській інтеграції, також є важливим фактором. ЄС залишає за собою право вирішувати, наскільки країна-кандидат відповідає цим критеріям і коли ЄС готовий прийняти нового члена.

Шлях до приєднання до ЄС в цілому має 3 етапи:

- 1) Офіційний кандидат на членство, проте офіційні переговори можуть бути не розпочаті на цьому етапі;
- 2) Офіційні переговори про членство – це процес, який передбачає прийняття встановленого законодавства ЄС, підготовку до можливості його належного застосування та виконання, а також впровадження судових, адміністративних, економічних та інших реформ, необхідних країні для виконання вимог умови приєднання, відомі як критерії приєднання.
- 3) Коли переговори та реформи будуть завершені, країна може приєднатися до ЄС [121].

Необхідна умова для початку переговорів про членство – це погодження Ради ЄС одностайним рішенням. Переговори відбуваються між міністрами та послами урядів ЄС і країни-кандидата на так званій міжурядовій конференції.

Документом, який закріплює членство країни в ЄС, є договір приєднання. Він містить детальні положення та умови членства, усі перехідні домовленості та кінцеві терміни, а також деталі фінансових домовленостей [64].

Отже, сучасні міжнародні відносини охоплюють досить широкий спектр понять. З метою аналізу міжнародного становища певної держави слід

враховувати її внутрішню та зовнішню політики, міжнародні організації до яких вона входить, а також міжнародні процеси, такі як глобалізація та регіоналізація. На сьогоднішній день євроінтеграція є одним з найважливіших процесів у Європі і світу.

1.3. Соціально-економічний профіль країн західнобалканського регіону

Наприкінці ХХ ст. у країнах Центрально-Східної та Південно-Східної Європи відбувались масштабні трансформації. Західні Балкани не стали виключенням. Цей регіон має специфічне геополітичне положення, що завжди привертало до нього увагу з боку інших світових акторів. Процес розпаду Югославії змушував Європейський Союз відреагувати на ці події. До регіону Західних Балкан вчені відносять наступні країни: Словенія, Хорватія, Сербія, Північна Македонія, Албанія, Чорногорія, Боснія та Герцеговина та частково визнане Косово.

Хорватія. Офіційна назва держави – Республіка Хорватія. Є однією з найбільших країн за площею та населенням колишньої СФРЮ. Окрім того досягла досить помітного розвитку за роки незалежності: приєдналась до таких міжнародних організацій, як ООН, ОБСЄ, Рада Європи та НАТО. З 2013 р. Хорватія є членом Європейського Союзу. Загальна площа країни становить 56 594 км². Столиця – Загреб. Населення Хорватії складає 3 888 529 млн осіб згідно з переписом 2021 р. [1].

Хорватія була другою за темпами розвитку економіки республікою колишньої Югославії. Основною галуззю економіки, на яку припадає близько 30% ВВП країни, є промисловість. Електроенергія виробляється переважно на гідроелектростанціях. Сільське господарство формує 10% ВВП. Найрозвиненішою є сфера послуг, в якій формується близько 60% ВВП країни. Індустрія туризму відіграє одну з ключових ролей в економіці Хорватії і має значний вплив на розвиток суміжних галузей.

У політичному плані Хорватія є незалежною, унітарною, неподільною, демократичною державою. За формою державного правління Хорватія є парламентською республікою.

Сербія. Офіційна назва держави – Республіка Сербія. Площа країни складає 88 400 км²; столиця – Белград. Станом на 2023 р. населення нараховує 6 693 375 мешканців. ВВП країни поділяється за сферами: на промисловість припадає 41,1%, на сільське господарство – 9,8%, на сферу послуг – 49,1%. У політичному вимірі Сербія є незалежною, унітарною державою [112]. За формою державного правління Сербія є парламентською республікою. Проте політичний режим у цій державі вирізняється від інших країн регіону схильністю до авторитарних тенденцій, зважаючи на постать нинішнього президента А. Вучича.

Словенія. Офіційна назва – Республіка Словенія. Столиця – Любляна. Площа країни складає 20 271 км², кількісний склад населення – 2,1 млн осіб. За формою правління Сербія – парламентська республіка. Вирізняється тим, що має один із найвищих рівнів ВВП на душу населення в Центральній Європі і в регіоні Західних Балкан, зокрема. [1].

Північна Македонія – одна з держав-наступниць Югославії. Площа країни – 25,4 тис км². Столиця – Скоп'є. Чисельність населення – 2,06 млн осіб. За формою державного правління – парламентська республіка. Республіка вирізняється одним із найвищих темпів розвитку економіки в Європі і регіоні зокрема. За часи незалежності в державі було здійснено економічні реформи. В структурі ВВП промисловість складає 21%, сільське господарство – 9%. Близько 70% ВВП складає сфера послуг.

Албанія. Офіційна назва – Республіка Албанія. Столиця – Тирана. Площа держави – 28 748 км². Кількість населення – 2,8 млн осіб. За формою правління Албанія – парламентська республіка. Важливим сектором економіки є сільське господарство, що формує близько 20% ВВП країни. Близько 20% також складає сектор промисловості. Сфера послуг формує близько 60% ВВП країни. Одним із пріоритетних напрямів економіки є розвиток туризму.

Ще одна країна, яка досить сильно залежить від туристичної галузі, є *Чорногорія* зі столицею у Подгориці. Площа країни складає всього 13,8 тис км², а населення 620 тис осіб. За формою державного правління Чорногорія – парламентська республіка.

Найменш економічно розвиненою країною регіону є *Боснія і Герцеговина*. Площа 51 197 км², а населення становить 3,9 млн. осіб. Столиця – Сараєво. За формою правління Боснія і Герцеговина також є парламентською республікою. Після балканських війн у 1990-х рр. держава за умовами Дейтонських угод стала складатися з двох частин: Республіки Сербської та Федерації Боснії і Герцеговини. Єдина країна регіону, яка за формою державного устрою є федеративною.

Республіка Косово – частково визнана держава на території регіону Балкан. Столиця – Приштина. Держава визнана 101 країною у світі, проте деякі країни ЄС досі не визнають Косово. Площа території країни становить 10 908 км², кількість населення – 1,9 млн. осіб. За формою правління Косово – парламентська республіка. Держава досі має територіальні суперечки з Сербією, що зумовлює невизнання Сербією незалежності Косово [1].

Історія відносин країн Західних Балкан та Євросоюзу розпочинається ще до розпаду Югославії. Ці відносини вибудовувалися впродовж усієї другої половини ХХ ст.

Соціалістична Федеративна Республіка Югославія з'явилась на політичній карті Європи після Другої світової війни як правонаступниця Королівства Югославія. Хоча це була комуністична держава, вона відрізнялася від інших східноєвропейських комуністичних країн. Після виключення в 1948 р. Сталіним Югославії з комуністичного інформаційного бюро, Югославія демонструвала незалежну зовнішню політику. Вона намагалась знайти баланс у відносинах між Сходом і Заходом і підтримувати політику відкритості щодо двох блоків часів «холодної війни».

Незалежний політичний курс, який здійснювала Югославія, дозволяв їй з деяких питань забезпечити як західну, так і радянську підтримку. Починаючи

з 1950-х рр., в Югославії було розпочато здійснення деяких ліберальних реформ. Станом на 1960-і рр. керівництво СФРЮ спростило процедуру в'їзду та виїзду для громадян СРСР та для іноземців. Це надавало громадянам Югославії можливість вільного пересування та виїзду за кордон з метою подорожей, навчання і, навіть, роботи [42].

У цей час відносини між Євросоюзом та Югославією будувалися на базі двосторонніх договорів. Її позиція неприєднання дозволяла вести активну торгівлю з країнами ЄЕС. Ще в 1960-х рр. були укладені перші двосторонні торговельні угоди. Економічна сфера – не єдина, в межах якої відбувалась взаємодія між Югославією та ЄС. У 1980 р. було підписано Угоду про співробітництво, що ознаменувало собою спробу активізувати співпрацю вже у політичній сфері [12].

Після смерті Й. Тіто в 1980 р. в Югославії посилились національні рухи. Наприкінці 1980-х рр. словенська та хорватська політичні еліти заявили про необхідність перетворення Югославії на вільну федерацію, а також виступили за здійснення радикальних політичних та економічних реформ.

Зрештою, розбіжності між колишніми союзними республіками призвели до військових конфліктів у регіоні. Югославські війни 1990-х рр. стали найбільш кривавими конфліктами на території Європи з моменту завершення Другої світової війни. Спроби європейської спільноти запобігти війні, спочатку в Хорватії, а потім у Боснії та в Косово, зазнали невдачі.

«The hour of Europe has come», пам'ятний вислів Жака Пуса, міністра закордонних справ Люксембургу та президента Ради міністрів закордонних справ, в липні 1991 р. був прочитаний на Балканах у самий розпал війни як прояв імовірно мимовільного чорного гумору. Але через два десятиліття ЄС справді став одним із головних міжнародних гравців на Балканах [36].

Розпад СФРЮ певною мірою ознаменував собою початок нового етапу в історії розвитку відносин країн Балканського півострова та таких організацій, як ЄС та НАТО. Вони були зацікавлені у поширенні власної

політики на країни Південно-Східної Європи. Активізувались економічні, політичні, безпекові зв'язки з новоутвореними державами.

Офіційно власну позицію Європейський Союз вперше висловив у «Декларації про Югославію» 1991 р. [30]. Країни-члени ЄС у цьому документі визнали незалежність держав колишньої Югославії. Одна із статей Декларації вказувала на необхідність вирішення всіх територіальних суперечок між сусідніми країнами, а також відмову від проведення ворожої пропагандистської діяльності проти сусідньої держави, включно з використанням назви, яка передбачає можливість територіальних претензій [30].

Остаточне рішення про визнання нових країн було оприлюднено у доповіді голови Арбітражної комісії ЄС Бадінтера. Серед визнаних республік опинилися Словенія, Хорватія та Македонія. Комісія відмовила Боснії та Герцеговині у визнанні через відсутність проведення референдуму. Чорногорія та Сербія не подали відповідної заяви, а проголосили себе правонаступницями Югославії. Проте комісія не визнала ці країни правонаступницями, а зазначила їх як нову державу – Федеративну Республіку Югославію. Тож, офіційно було визнано розпад Югославії. Розпад СФРЮ відкрив нову сторінку в історії відносин нових незалежних держав та Європейського Союзу.

Таким чином, підсумовуючи матеріал першого розділу, можемо сказати, що джерельна та історіографічна база роботи є достовірною та достатньою для розкриття теми нашого дослідження. У той же час, ряд аспектів, пов'язаних із дослідженням євроінтеграційних процесів західнобалканських країн, все ж залишаються маловивченими.

Історія відносин ЄЕС та держав Західних Балкан бере свій початок ще в період «холодної війни», коли країни західнобалканського регіону входили до складу Югославії. Розпад Югославії став поштовхом до початку більш активних відносин держав Західних Балкан з ЄС. Трансформації в регіоні призвели до політичної нестабільності та економічних труднощів. У відповідь

на це Європейський Союз запропонував цим країнам перспективу членства в ЄС. Цей крок був спрямований на сприяння стабілізації регіону та його інтеграції до Європи. Ці відносини розвиваються досі, і членство в ЄС залишається важливою метою для країн регіону.

РОЗДІЛ 2. ПЕРЕБІГ ТА СПЕЦИФІКА ПРОЦЕСУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В КРАЇНАХ ЗАХІДНИХ БАЛКАН

2.1. Особливості євроінтеграційних перетворень у західнобалканських країнах

Перші Угоди про стабілізацію та асоціацію у регіоні ЄС підписав з Колишньою Югославською Республікою Македонія 9 квітня 2001 р. [57] та Хорватією 29 жовтня 2001 р. [59]. Обидві держави розпочали виконання угод до того, як вони набули чинності. Ситуація в решті країн Західних Балкан була іншою, а прогрес скромніший. Так, Албанія підписала Угоду про стабілізацію та асоціацію з ЄС лише у 2006 р. [58], Чорногорія – у 2007 р. [60], Боснія і Герцеговина – у 2008 р. [56], а також Косово [62] та Сербія [61].

Є кілька пояснень помітних відмінностей у прогресі країн Західних Балкан у процесі стабілізації та асоціації. Одним із факторів є історичні причини. Так, Сербія та Чорногорія, змогли розпочати цей процес лише після падіння режиму Мілошевича в жовтні 2000 р.

Однією з причин була різниця в темпах здійснення євроінтеграційних перетворень у різних західнобалканських країнах. Очевидно, що Хорватії, яка має вдвічі більший ВВП на душу населення, ніж будь-яка інша країна Західних Балкан, було легше, ніж іншим державам регіону, здійснити впровадження європейських стандартів.

Третім фактором є конституційна складність і невирішеність питань державного статусу. До таких країн слід віднести Боснію і Герцеговину, Сербію і Чорногорію. У випадку Боснії та Герцеговини очевидно, що головною турботою учасників переговорів було припинення війни, а не створення державних структур, оптимально придатних для участі в європейській інтеграції. Слабкі державні інституції та триваюча напруженість у регіоні продовжують перешкоджати прогресу.

Четвертий важливий фактор у визначенні темпів, з якими країна рухається до Європи, – це ступінь політичної прихильності

євроінтеграційному курсу. Під час важкого процесу переходу до демократії країни, в яких відбувається цей процес, неминуче відчують значну політичну нестабільність [40; 43].

У цьому контексті багато в чому дослідники називають переговори з країнами Західних Балкан подібними до переговорів із десятима новими державами-членами Центральної та Східної Європи, які приєдналися у 2004 та 2007 рр., через те, що вони мають схожу історію. Ця подібність стосується інституційної структури переговорів і позиції, яку Євросоюз, ймовірно, займе в ключових сферах. Однак деякі елементи, звичайно, відрізняються.

Сербія є найбільшою країною на Західних Балканах, яка веде переговори про вступ із січня 2014 р. Хоча влада Сербії продовжувала заявляти, що євроінтеграція є її стратегічною метою, вона також підтримує тісні стосунки з Росією.

За даними Комісії згідно з оцінками готовності до членства в ЄС, Сербія досягла незначного прогресу з 2015 р. та жодного прогресу з 2019 р. Згідно зі звітом Комісії за 2022 р., після 8 років переговорів Сербія досягла достатнього рівня підготовки лише в 6 розділах (із 22), два з яких були тимчасово закриті (Розділ 25 – Наука та дослідження та Розділ 26 – Освіта та культура). В інших розділах Сербія або помірно підготовлена, або має певний рівень підготовки. Це означає, що темпи переговорів є повільними, що, ймовірно, є наслідком повільних темпів реформ. Темпи переговорів про вступ Сербії залежать, зокрема, від реалізації правових реформ і нормалізації відносин Сербії з Косово. Проте країна не продемонструвала суттєвого прогресу в обох сферах. Крім того, відсутність прихильності до процесу розширення як з боку нинішнього керівництва Сербії, так і з боку ЄС гальмували переговорний процес [11].

Після початку повномасштабного російського вторгнення на територію України Сербія приєдналася до більшості держав ЄС під час голосування за дві відповідні резолюції Генеральної Асамблеї ООН і проголосувала за призупинення участі Росії у Раді з прав людини. Однак Сербія не погодилася

з жодними обмежувальними заходами ЄС проти РФ. Вона підтримувала тісні стосунки з Росією, що викликало сумніви відносно стратегічного напрямку зовнішньої політики Белграда.

Майже дворічна пауза була спричинена відсутністю прогресу в реформах у сфері верховенства права та відступом демократії. Згідно з повідомленнями Freedom House, після того, як О. Вучич обійняв посаду прем'єр-міністра, позиції Сербії в рейтингах демократії знизились. Протягом 2015 – 2018 рр. в рейтингу демократії Сербія була класифікована як напівконсолідована демократія У 2019 р. Сербія була понижена до статусу країни, з «перехідним або гібридним режимом [115].

Така ж тенденція спостерігається і в рейтингах політичних прав і громадянських свобод. За результатами звіту 2019 р. Сербію було віднесено до «частково вільної» країни. У 2023 р. ситуація не покращилася, оскільки тиск на політичну опозицію та незалежні ЗМІ продовжувався [114].

Пожвавлення переговорного процесу сербські експерти пов'язують із ухваленням змін до Конституції та реформування судової системи. Усунення політичного впливу на судову систему можна буде забезпечити лише після внесення змін до відповідних судових законів [116].

Представники країн ЄС також висловлюють занепокоєння щодо економічного та військового співробітництва Сербії з Росією та військових закупівель у Білорусі та Китаю. У зв'язку з цим депутати Європарламенту рекомендували «відкривати подальші розділи переговорів лише тоді, коли Сербія здійснить необхідні заходи» щодо питань зовнішньої політики та забезпечення дотримання верховенства права. Крім того, 9 депутатів Європарламенту від групи «Відновити Європу» підписали відкритий лист із закликом до президента Комісії Урсули фон дер Ляєн та верховного віцепрезидента Жозепа Борреля заморозити переговори про вступ Сербії до ЄС, посиляючись на зовнішньополітичний «дрейф» Сербії в бік Росії [102]. Загалом, на процес переговорів про вступ Сербії впливають обидва фактори: «дрейф» у бік РФ та відхід від ЄС, а також відхід від демократії.

На тлі повільного просування Сербії до членства в ЄС суспільна підтримка європейської перспективи країни зменшується. Останнє опитування громадської думки показало, що кількість сербів, які виступають за членство країни в ЄС (35%), нижча, ніж кількість тих, хто виступає проти (44%) [106]. Це означає, що існує низький попит на євроінтеграційні реформи, що може поставити під загрозу подальший прогрес Сербії в переговорах про вступ.

У *Чорногорії* євроінтеграційний курс країни зазначається в якості ключового пріоритету, що відображається у відповідних політичних рішеннях. Однак політична нестабільність дещо загальмувала процеси прийняття рішень та впровадження реформ, що призвело до сповільнення темпу переговорів.

Шлях Чорногорії до ЄС повільний і складний через наступні причини:

- Чорногорія – невелика країна з населенням лише 0,6 млн жителів. У 2006 р. вона стала незалежною, а в 2008 р. вже подала заявку на членство в ЄС. Чорногорія веде переговори про вступ до ЄС одночасно з розвитком власних державних інституцій.
- Процедура приєднання стала більш складною. Чорногорія є першою країною-кандидатом, яка має виконати проміжні контрольні показники в розділах 23 і 24, щоб досягти прогресу в інших розділах.
- Повільні темпи переговорів про членство зменшують стимули для впровадження євроінтеграційних реформ [3;7].

Чорногорія веде переговори про вступ з 2012 р., найдовше з усіх країн Західних Балкан. В останні роки спостерігається уповільнення темпів перетворень у країні. До 2021 р. Чорногорія досягла значного рівня підготовки в семи розділах. Три розділи Рада оголосила тимчасово закритими (25 – наука та дослідження, 26 – освіта та культура, 30 – зовнішні відносини) [65, с. 8].

Пріоритетом для подальшого загального прогресу в переговорах про вступ – і перед переходом до тимчасового закриття інших розділів або кластерів – залишається виконання тимчасових контрольних показників

верховенства права. Щоб досягти цього Чорногорії потрібно активізувати свої зусилля для вирішення питань у таких критичних сферах, як свобода слова та свобода ЗМІ, боротьба з корупцією та організованою злочинністю, а також забезпечення функціональності та довіри до судової системи. Це вимагає політичної стабільності та конструктивної участі всіх зацікавлених сторін, що призведе до створення стабільного уряду, твердо відданого стратегічному курсу на вступ до ЄС, і широкого політичного консенсусу в парламенті щодо ключових реформ, просування порядку денного інтеграції в ЄС на практиці.

Найбільшого прогресу, згідно документу Європейської Комісії про розширення ЄС, Чорногорія досягла за економічним критерієм та помірно підготовлена в плані розвитку функціонуючої ринкової економіки. Після різкого спаду в 2020 р. економіка зафіксувала відновлення в 2021 р. та продовжувала стабільно зростати в першій половині 2022 р., оскільки скасування обмежень, пов'язаних із COVID-19, сприяло як внутрішньому, так і зовнішньому попиту. Відновлення призвело до економічного пожвавлення і покращення бюджетного балансу. Втім, одним із негативних факторів, який певною мірою може позначитись на темпах економічного розвитку Чорногорії, є російсько-українська війна. Економіка Чорногорії багато в чому є залежною від розвитку сфери туризму, а вихідці з України та Росії до 2022 р. складали значну частку туристичного потоку [23, с. 43].

Загалом населення Чорногорії з кожним роком підтримує вступ країни до ЄС все більше. Так дослідження проведене у травні 2023 р. демонструє, що рівень підтримки є рекордно високим за останні роки [108].

Північна Македонія має тривалий і складний досвід євроінтеграції. Переговори щодо вступу Північної Македонії блокувала Греція, яка була незадоволена назвою країни. Тоді ж Болгарія заблокувала офіційний початок переговорів через історичну суперечку. Також президент Франції Е. Макрон офіційно наклав вето на початок переговорів із Північною Македонією та Албанією у 2018 р. Він наполягав на тому, що політика розширення ЄС потребує реформ до початку переговорів. Серед інших причин затримки

переговорів про вступ є політична нестабільність. Демократичний «відкат» і корупція за часів колишнього прем'єр-міністра Північної Македонії Груєвського та масові протести 2016 р. проти його політики сповільнили євроінтеграційний поступ країни [5].

І все ж, незважаючи на труднощі з початком переговорів про вступ, Північна Македонія демонструє певний прогрес у євроінтеграційних реформах. Останні роки характеризувалися інтенсивними зусиллями, які призвели до початку переговорного процесу щодо вступу. Проведення першої Міжурядової конференції в липні 2022 р. стало історичним моментом і ознаменувало новий етап у процесі вступу до ЄС для Північної Македонії. Це було чітким сигналом визнанням рішучості Північної Македонії на шляху здійснення реформ. Найбільшого прогресу в реформах було досягнуто під час уряду Зорана Заєва (2017–2021 рр.), який провів успішні переговори з Грецією та розпочав налагодження співпраці з Болгарією.

Позиція ЄС щодо початку переговорів про приєднання Північної Македонії є доволі жорсткою і ставить ряд вимог. Серед основних:

- необхідність подолання тривалої стагнації в реалізації реформ;
- досягнення контрольних показників у кластері Fundamentals;
- тимчасово закриті кластери можуть бути знову відкриті, якщо Північна Македонія не зможе продовжувати відповідати важливим показникам або виконувати свої зобов'язання;
- підвищення адміністративної спроможності у відповідних кластерах буде враховуватись для закриття глав [45].

Беручи до уваги досить неоднозначний характер процесу вступу Північної Македонії до ЄС у 2022 р., цікаво подивитися, як це впливає на громадську підтримку вступу країни до ЄС.

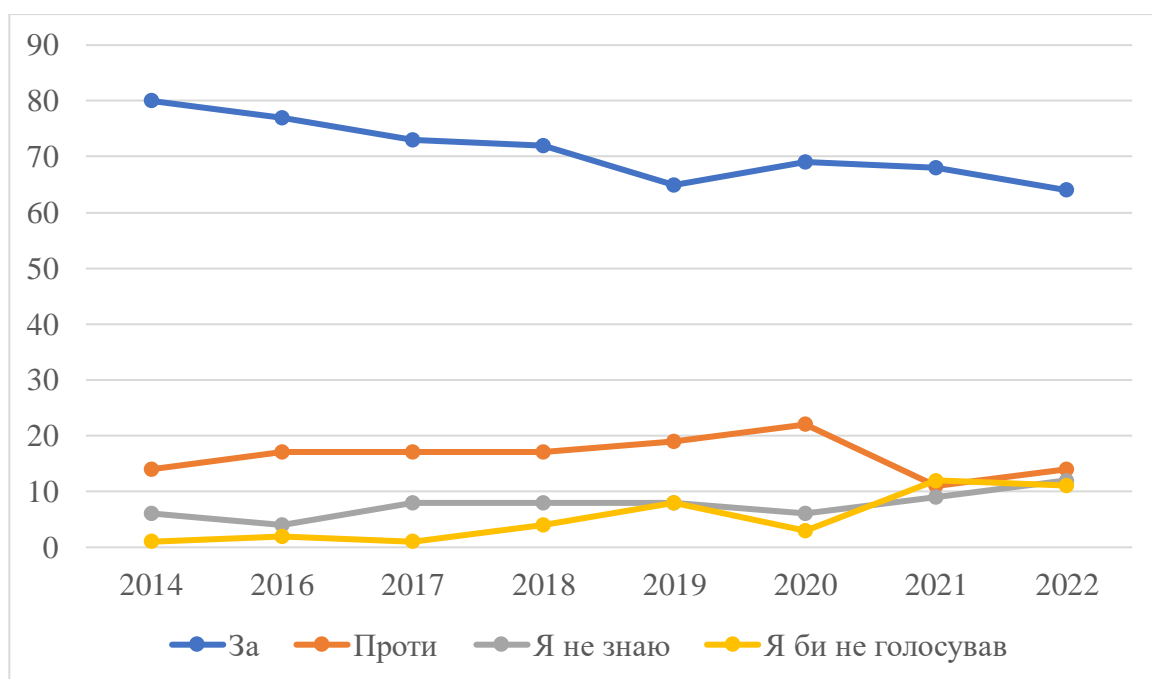

Рис. 2.1 Рівень підтримки євроінтеграційного курсу серед населення Північної Македонії. Складено автором за [82].

У 2022 р. 64% населення проголосували б за членство Північної Македонії в ЄС на гіпотетичному референдумі (рис.2.1). Це на 4% менше, ніж у 2021 р., і майже дорівнює результатам 2019 р. Цей спад, швидше за все, є наслідком впливу на македонське суспільство компромісу, який розблокував переговори про вступ, а також невизначеності короткострокових результатів цього процесу. Однак ця динаміка ніяк не вплинула на євроскептичні настрої населення. У 2022 р. лише 11% населення є відкритими євроскептиками, що є значним падінням порівняно з періодом 2018 – 2019 рр. [82].

Запуск процесу переговорів про вступ до ЄС з *Албанією* у 2022 р. став великим проривом і ознаменував початок нового етапу у відносинах ЄС та Албанії. Перша міжурядова конференція з переговорів про вступ, проведена з Албанією 19 липня, стала чітким визнанням прогресу, досягнутого Албанією в просуванні порядку денного реформ ЄС і в досягненні відчутних і стійких результатів [25].

Слід зазначити, що Албанія досягла майже такого ж рівня прогресу у виконанні вимог щодо імплементації *acquis* ЄС, перебуваючи в статусі країни-

кандидата, практично на тому ж рівні, що й інші балканські країни, які почали переговори про вступ майже на десять років раніше. Примітно, що більша частина прогресу була досягнута Албанією поза межами процесу вступу, що є досить незвичайним випадком для всього регіону. Це було особливо помітно в процесі виконання розділів, що стосуються реформування судової та правової систем [23]. Албанія, яка лише нещодавно розпочала переговори та розробила план дій за розділами 23 і 24, сьогодні готова так само, як Чорногорія за розділом Fundamentals, і значно випереджає Сербію. Таким чином, відкриття процедури вступу само по собі не гарантує жодного прискорення прогресу в імplementації *acquis* ЄС та отримання кращих балів комісії.

Албанія досягла значних успіхів (порівняно з іншими кандидатами серед країн Західних Балкан) у реорганізації інституцій правосуддя та реформуванні процедури відбору суддів, що призвело до призначення нових суддів до Конституційного Суду та Вищого Суду та зміни до десяти судових законів, спрямованих на подальше посилення ефективності судової системи та її спроможності боротися з корупцією та організованою злочинністю. Наступною метою є встановлення механізмів належного управління, впровадження надійних внутрішніх реформ та досягнення очікуваних результатів. Цей підтверджений успіх у ключовому розділі *acquis* ЄС значною мірою сприяв позитивній рекомендації Брюсселя розпочати переговори про вступ з Албанією [65, с. 9].

У той же час в Албанії існують обмеження політичної конкуренції та свободи слова, в т.ч. незадовільне нормативне та операційне середовище для незалежних ЗМІ та журналістів, а також для належного функціонування неурядових суспільних організацій. Вказані недоліки були одним із головних перешкод на шляху країни до ЄС протягом останнього десятиліття.

У червні 2022 р. Європейська Рада висловила готовність надати статус країни-кандидата *Боснії і Герцеговині*. З цією метою Комісія запросила доповіді про виконання 14 ключових вимог, викладених у її Висновку.

Комісія не проводила жодної подібної ретельної оцінки виконання вимог в Боснії та Герцеговині до 2019 р. Відтоді її висновки показують таку ж динаміку, як у Сербії та Північній Македонії: жодного руху та «застій». Наразі ЄС не може стимулювати реформи в Боснії. Комісія готова продовжувати підтримувати зусилля Боснії та Герцеговини на її європейському шляху шляхом подальшого залучення до політичного діалогу та створення політичного форуму високого рівня для моніторингу виконання вищезазначених кроків. Виконання 14 ключових вимог дозволить розпочати переговори про вступ до ЄС з Боснією та Герцеговиною [25].

Специфікою реалізації євроінтеграційного курсу в Боснії та Герцеговині є те, що Республіка Сербська, вдається до блокувань законодавчих та виконавчих установ на державному рівні, що призвело до майже повної зупинки реформ. Республіка Сербська прагнула в односторонньому порядку взяти на себе державні повноваження (зокрема щодо оподаткування, судової системи, оборони та безпеки) і демонтувати державні інституції, що ставить під загрозу перспективу вступу країни в ЄС, як зазначено у висновку Комісії. Не було досягнуто прогресу і в забезпеченні сприятливого середовища для розвитку громадянського суспільства. Влада та партії Республіки Сербської виступали за нейтральну позицію щодо агресії Росії проти України, заперечуючи приєднання країни до заяв ЄС та перешкоджаючи повній реалізації обмежувальних заходів проти Росії.

Таблиця 2.1.

Рівень впровадження реформ країнами Західних Балкан за даними
Європейської Комісії (з 5-бальною шкалою)

	Албанія	Чорногорія	Боснія і Герцеговина	Сербія	Північна Македонія
Середнє значення	3,4	2,9	4,4	3,0	3,0

Таблиця складена автором за матеріалами [65, с. 10].

У Косово панувала політична стабільність, і влада продовжувала наочно демонструвати свою прихильність європейському шляху. Таке політичне середовище сприяло тому, що Косово активізує свою роботу щодо впровадження реформ, пов'язаних з ЄС. Муніципальні вибори, що відбулися в жовтні та листопаді 2021 р., були загалом добре організованими, прозорими та демократичними. Косово необхідно активізувати свої зусилля для зміцнення демократії, державного управління, верховенства права та боротьби з корупцією. Ситуація на півночі Косова залишається складною, зокрема з точки зору боротьби з корупцією, організованою злочинністю та з точки зору умов для розвитку свободи слова [4].

Існують певні успіхи в процесі підготовки в сфері реформи системи державного управління. Зокрема, в сфері реформування системи державного управління та управління державними фінансами, розробки нового закону про заробітну плату. У той же час, Косово все ще знаходиться на початковій стадії реформування судової системи. Хоча певний прогрес був досягнутий, загальне управління правосуддям продовжує бути повільним, неефективним і вразливим до зовнішнього впливу. Урядом було вжито заходи, спрямовані на реформування законодавчої бази, що регулює діяльність правоохоронної системи. Що стосується реформування системи правосуддя, то в цьому відношенні слід йти шляхом покращення існуючих інструментів для захисту незалежності судової системи.

Косово досягло обмеженого прогресу в реформуванні своєї економічної системи. Зокрема, досягло успіхів у процесі цифровізації економіки. Незначний прогрес був досягнутий у покращенні якості освіти та усуненні прогалин у кваліфікації на ринку праці. Прогрес спостерігається в покращенні дорожньої інфраструктури та збільшенні інвестицій у відновлювані джерела енергії. У той же час модернізації потребує транспортно-енергетична галузь та система енергопостачання. Впровадження нової енергетичної стратегії, щоб досягти енергетичної стійкості, є також важливим напрямом для розвитку держави [65].

Що стосується відносин із сусідніми державами та розвитку регіональної співпраці, то тут Косово продовжує брати участь у більшості регіональних форумів. Косово підтримує партнерські стосунки з Албанією, Чорногорією та Північною Македонією. Однак у відносинах з Боснією та Герцеговиною жодних змін не відбулося. Боснія і Герцеговина не визнає незалежність Косово і підтримує суворий візовий режим. Відносини із Сербією залишаються конфліктними та напруженими.

Повну та однозначну відданість перспективі членства Західних Балкан у ЄС було підтверджено лідерами держав даного об'єднання в червні 2022 р. Європейська Рада закликала до прискорення процесу вступу та подальшого просування поступової інтеграції між ЄС і Західними Балканами. Європейська Рада наголосила на важливості реформ у сфері верховенства права та необхідності створення незалежної судової системи, а також на продовженні боротьби з корупцією [25].

Геополітичні виклики, зокрема агресія Росії проти України, також зблизили ЄС і Західні Балкани, оскільки вимагала повної солідарності з позицією Європейського Союзу в цьому питанні. У відповідь на російське військове вторгнення ЄС залучив Західні Балкани до власних ініціатив з продовольчої та енергетичної безпеки. Зокрема, країни регіону були запрошені взяти участь у спільних закупівлях ЄС природного газу, скрапленого природного газу та водню. Албанія, Боснія і Герцеговина, Косово, Північна Македонія та Чорногорія приєдналися до обмежувальних заходів, запроваджених ЄС. Сербія ж цього не зробила й досі.

Отже, маємо підсумувати, що рівень оцінки Європейською Комісією реформ, проведених країнами Західних Балкан, не свідчить про прямий зв'язок між формальним статусом країни та станом готовності до переходу до наступного інтеграційного етапу. Країни регіону знаходяться на різних етапах реформування, проте незмінно дотримуються євроінтеграційного курсу та впроваджують зміни згідно *acquis* ЄС.

2.2. Роль ЄС в процесі євроінтеграції Західних Балкан

1990-і рр. були особливо важкими для регіону Західних Балкан і породили поляризацію національних держав. На думку багатьох експертів Балкани є найменш інтегрованим і найбільш нестабільним регіоном в Європі. У цьому контексті намір Європейського Союзу якнайшвидше інтегрувати регіон і є цілком зрозумілим і гарантованим.

Наразі на порядку денному в усіх країнах Західних Балкан – вступ до ЄС (крім Словенії та Хорватії, які приєднались до Європейського Союзу). Це означає, що уряди відповідних держав мають бути у стані готовності прийняти умови ЄС.

Європейський Союз обрав регіональний підхід у цій частині Європи з метою досягнення більшої стабільності між конфліктуючими державами та нормалізації відносин між ними. Роль ЄС є переважно стабілізуючою, оскільки кожна країна подала заявку або висловила зацікавленість у вступі до ЄС. Висловлюючи бажання уникнути подальших можливих конфліктів і сприяти регіональній співпраці, колишній комісар з питань розширення Оллі Рен заявив, що «регіону потрібна чітка європейська перспектива» [9, с. 3].

Розширення є одним із інструментів зовнішньої політики ЄС і, отже, ґрунтується на міждержавному процесі прийняття рішень. Дотримуючись логіки наслідків або витрат, держави ЄС віддадуть перевагу розширенню, якщо воно принесе довгострокові економічні чи геополітичні вигоди, такі як більша стабільність, більший геополітичний вплив та кращий контроль за міграційними процесами. У той же час, процеси розширення завжди створюють напругу між державами-членами ЄС, де найбільш економічно розвинені, як правило, більше виступають за приєднання нових держав-членів, на відміну від тих, які є інституційно слабшими або, як у випадку Франції, мають великий аграрний сектор. Таким чином, країни-члени ЄС віддадуть перевагу майбутньому розширенню (шляхом підтримки вступу країн Західних

Балкан), якщо вони вважатимуть, що це принесе економічні чи геополітичні дивіденди.

Під час війн 1990-х рр. Європейський Союз вважав за краще не ставати на підтримку якоїсь із країн Західних Балканах. Що стосується трьох найпотужніших держав ЄС того часу, то Німеччина традиційно підтримувала незалежність Словенії та Хорватії, тоді як Велика Британія та Франція головним союзником на Балканах вважали Сербію [41].

Протягом 1990-х рр. західнобалканські країни не наголошували на своїх євроінтеграційних прагненнях. ЄС також не акцентував увагу на цьому питанні. Однак після конфліктів навколо Косово наприкінці 1990-х рр. політика Європейського Союзу щодо Західних Балкан зазнала еволюцію. Лідери ЄС нарешті дійшли згоди щодо того, що для більшої стабільності в регіоні, а отже, і в Європі, потрібна швидша інтеграція держав Західних Балкан, тому підтримка регіону почала зростати.

Балканські війни наштовхнули ЄС на думку про необхідність формування особливої зовнішньої політики щодо країн Західних Балкан. Так 26 лютого 1996 р. було оголошено про реалізацію політики Регіонального підходу щодо країн Балканського півострова з боку Європейського Союзу [105]. Головна мета – зниження рівня політичної напруги, що виникла в регіоні внаслідок збройних конфліктів, запобігання нових або поновлення попередніх військових конфліктів, усунення міжетнічних протиріч, сприяння налагодження діалогу між країнами та дотримання умов мирних договорів. Було розроблено політичні та економічні рекомендації, яким мають слідувати новоутворені країни регіону – Словенія, Хорватія, Боснія та Герцеговина, Македонія та Федеративна Республіка Югославія.

Для впровадження наведених вимог новоутвореним державам потрібне було належне фінансування. Європейський Союз та Північноатлантичний альянс розробили програми з надання фінансової допомоги країнам Західних Балкан регіону для підтримки їх внутрішніх трансформацій. ЄС відкрив власні

ринки для товарів і послуг, що надходили з країн Балканського півострова, що пожвавлювало їхній економічний розвиток.

Така політика ЄС та НАТО стимулювала процес проведення реформ у країнах Західних Балкан. Утримуючись від розширення ЄС, Брюссель налагодив відносини з державами регіону як на індивідуальному рівні, так і на колективній основі. Країни, які виконали умови, мали бути нагороджені налагодженням торгівлі, фінансовою допомогою та активізацією економічного співробітництва з ЄС.

ЄС запустив фінансову програму OBNOVA (у перекладі з сербської означає «відбудова»), спрямовану на відбудову Західних Балкан. Вона передбачала виділення коштів на підтримку демократії, розвиток громадянського суспільства, відбудову пошкодженої внаслідок війни інфраструктури, реінтеграцію біженців, тимчасово переміщених осіб та повернення колишніх військових до цивільного життя [13, с. 7].

Окрім цієї програми, ЄС також надавав кошти у рамках програми PHARE таким країнам, як Македонія, Албанія та Боснія та Герцеговина. У подальшому ці програми замінили на програму з надання допомоги в цілях реконструкції, розвитку та стабілізації (CARDS), через яку надавалась фінансова допомога впродовж 2000 – 2006 рр. [13, с. 7].

Не дивлячись на те, що в регіоні Західних Балкан і досі існують конфлікти, які потребують вирішення, ЄС зацікавлений у підтримці тісних відносин із західнобалканськими країнами з метою сприяння транскордонному регіональному співробітництву.

З метою забезпечення більш безпечного сусідства ЄС запроваджував різні стратегії та інструменти для побудови тісніших відносин із Західними Балканами. У цьому сенсі першим кроком до можливого розширення Західних Балкан стала ініціатива, що отримала назву «Процес стабілізації та асоціації (SAP)», яка була започаткована в 1999 р. Він передбачав, що з кожною західнобалканською державою ЄС підпише Угоду про стабілізацію та асоціацію. Це мало сприяти покращенню двосторонніх відносин Союзу із

кожною окремою країною регіону. Цей процес являє собою комплексну програму та мав на меті зближення ЄС з країнами регіону. Проте незважаючи на однакові заходи, які здійснює ЄС на шляху євроінтеграції країн Балканського півострова, швидкість успіху на шляху до вступу у Європейський Союз залежить від окремої країни. Тобто, ЄС здійснює індивідуальний підхід до кожної з країн в залежності від ситуацій в них.

Одним з проєктів ініціативи стало створення зони вільної торгівлі між країнами Західних Балкан та ЄС. Вона заснована на відносинах договірної, комерційної, фінансової допомоги та регіонального співробітництва країни-кандидата. Крім того, ЄС надає підтримку в боротьбі з тероризмом, безпекових питаннях, питаннях міграції, надає гуманітарну допомогу, а також сприяє захисту свободи преси як важливого елементу демократичної та правової держави [41, с. 26 – 29].

Цінність процесу стабілізації та асоціації особливо проявляється у зміцненні політичного діалогу та укладенні двосторонніх угод. Шляхом політичного діалогу ЄС підтримує демократичні процеси та їх подальший розвиток, а також цінності та принципи ЄС. Європейська комісія в багатьох документах підтвердила, що регіональна співпраця на Західних Балканах необхідна як важлива складова стабільності, каталізатор примирення, добросусідства та добрих політичних відносин, елемент сприяння взаєморозумінню та політичному діалогу в регіоні.

Даний підхід супроводжувався підписанням Пакту стабільності для Південно-Східної Європи (ПС), що був підписаний у 1999 р. у Кельні [63]. Пакт був ухвалений після ескалації війни в Косово. Забезпечення стабільності в Косово було однією з першочергових цілей. Головна мета ПС – це довгострокова стратегія запобігання конфліктам, стабілізація ситуації в державах регіону шляхом демократизації, відновлення безпеки та реконструкції економіки. Він був підтриманий такими міжнародними акторами, як ЄС, НАТО, Світовий банк, МВФ, ОБСЄ.

Даний Пакт передбачав активізацію співробітництва країн регіону в політичній, безпековій та економічній сферах, а Процес стабілізації та асоціації був спрямований на модернізацію країн регіону [74]. Ці дві ініціативи поєднані між собою. ПСА висуває певні вимоги країнам Західних Балкан, що включають регіональне співробітництво. Серед умов виконання ПСА: проведення демократичних та ринкових реформ, співпраця з Гаазьким міжнародним трибуналом по колишній Югославії, повернення біженців, здійснення реформ у сфері правосуддя та внутрішніх справ. ЄС веде моніторинг успіхів держав у запропонованих сферах і за умов виконання державою всіх вимог підписує з нею Угоду про стабілізацію та асоціацію.

З моменту вступу в дію Пакту стабільності для Південно-Східної Європи (ПС) регулярно проводились саміти ЄС-Балкани. Перший був організований у листопаді 2000 р. у м. Загреб, Хорватія [66]. Метою саміту було заохочення ЄС до більш тісної інтеграції між балканськими країнами, які вже отримували вигоду від фінансової допомоги ЄС на сотні мільйонів доларів, в обмін на здійснення реформ, демократизацію, регіональне співробітництво та повагу до міжнародних зобов'язань. Цим самітом ЄС мав намір надіслати сигнал балканським країнам – нормалізація міждержавних відносин у регіоні, швидка демократизація, подолання розбіжностей шляхом переговорів, сприятимуть надходженню допомоги та збільшенню прямих інвестицій. Найвищою ж винагородою у майбутньому стане набуття членства в ЄС [89].

Під час саміту було зазначено, що приєднання має бути здійснено на основі Договору про Європейський Союз та виконання Копенгагенських критеріїв. Слід використовувати Угоду про стабілізацію та приєднання як відправну точку для перспективи приєднання до Європейський Союз. Отже, на Загребському саміті майбутнє країн регіону Західних Балкан було визначено – євроінтеграційний курс на повноправне членство в ЄС.

В 2003 р. Р. Проді, на той час президент Європейської комісії, заявляв, що: «Настав час будувати мости на Західних Балканах, а не руйнувати їх.

Відкривати кордони, а не закривати їх. Відновити відносини і торговельні зв'язки, а не розірвати їх» [16, с. 30].

В 2003 р. під час саміту в Салоніках було оголошено про новий порядок денний для регіону Західних Балкан. Одним з важливих елементів Салонікського порядку денного та прогресу до європейської інтеграції є політичний та економічний діалог. У ньому зазначається, що Західні Балкани та їх підготовка до майбутньої інтеграції є пріоритетом для ЄС [33].

Під час саміту в Салоніках було запущено багатосторонній політичний форум високого рівня. Ідея полягала в тому, щоб створити форум між ЄС і країнами Західних Балкан. Форум має періодично збирати глав держав чи урядів регіону та їхніх колег із ЄС. Метою створення такого форуму є сигнал про існування привілейованих та інклюзивних відносин між ЄС та країнами ПСС. Форум має створити європейську основу для обговорення ключових питань. Відповідно до Салонікського порядку денного, двосторонній політичний діалог на рівні міністрів мав бути організований між ЄС та Албанією, Хорватією, колишньою Югославською Республікою Македонією, а також Боснією, Чорногорією та Сербією до укладення відповідних угод про стабілізацію та асоціацію. Окрім контактів на міністерському рівні, комітети з європейських справ національних парламентів мали підтримувати контакти з парламентами держав-членів.

Іншою сферою, яка обговорювалась в Салоніцькому порядку денному, була ефективність управління в країнах Західних Балкан. Відповідно до умов Салоніцького порядку денного, ЄС мав надати допомогу країнам ПСЄ в розвитку сучасних та ефективних органів управління. Питання біженців і внутрішньо переміщених осіб також згадується в Салоніцькому порядку денному з точки зору підтримки їхнього подальшого повернення на батьківщину та підтримки таких регіональних заходів, як регіональна ініціатива з питань міграції, надання притулку для біженців [33].

Салоніцький порядок денний також стосується примирення конфліктуючих країн Західних Балкан. Досягненню цієї меті слід сприяти

шляхом розвитку системи освітньої системи, соціальної та культурної сфер, оскільки саме вони мають вирішальне значення для подолання негативної спадщини минулого, зміни менталітету та формування сучасних демократичних суспільств [41, с. 33 – 34].

Після саміту в Салоніках у 2003 р. порядок денний ЄС був зосереджений на забезпеченні інтеграції країн Західних Балкан до Європейського Співтовариства. Інтенсифікація процесу розширення необхідна державам регіону для збільшення довіри в регіоні, стабільності і безпеки. Це в свою чергу також актуально для Європейського Союзу, враховуючи, територіальне положення Балканського регіону та його близькість до кордонів ЄС. На саміті в Салоніках 2003 р. Європейська рада підтвердила, що всі країни Західних Балкан є потенційними кандидатами на вступ до ЄС [33].

Після масштабного розширення ЄС на схід у 2004 – 2007 рр. питання про подальше розширення Європейського Союзу було поставлено на паузу. Єдине виключення склала Хорватія, яка приєдналась до ЄС у 2013 р. Серед важливих ініціатив у регіоні варто також назвати процес Брдо, Брдо-Бріоні та Берлінський процес.

Процес Брдо був формально започаткований зустріччю лідерів країн Західних Балкан у Брдо 20 березня 2010 р. Як неформальна регіональна ініціатива процес отримав назву «Процес Брдо» відповідно до місця проведення. Метою створення згаданої регіональної ініціативи було зміцнення зв'язків у регіоні Західних Балкан, щоб посилена співпраця в регіоні сприяла його швидшому просуванню до європейської інтеграції. Було вирішено за моделлю процесу Брдо, організувати регулярні зустрічі, де можна надати взаємну підтримку та поділитися досвідом [41, с. 36].

Наступним кроком став процес Брдо-Бріоні – щорічна багатостороння подія на Західних Балканах. Він був ініційований у 2013 р. президентом Словенії Борutom Пахором та президентом Хорватії Іво Йосиповичем. Процес фокусується на розширенні Європейського Союзу за допомогою країн Західних Балкан.

Інша ініціатива, що була започаткована у 2014 р. тодішнім канцлером Німеччини Ангелою Меркель, був Берлінський процес, до якого також були включені всі країни Брдо-Бріонського процесу. Берлінський процес був ініційований з метою консолідації та підтримки динаміки процесу інтеграції в ЄС у світлі зростання євроскептицизму та п'ятирічного мораторію на розширення, оголошеного президентом Європейської комісії Жан-Клодом Юнкером. Він підкреслював, що під час його перебування на посаді (з 2014 по 2019 рр.) подальших розширень ЄС не відбудеться. Наголошувалось, що спочатку ЄС має зміцнити внутрішньо. Однак наприкінці своєї каденції Юнкер підкреслював, що усвідомлення стабільності в сусідстві з ЄС обов'язково означатиме процес вступу Західних Балкан [104].

Берлінський процес спрямований на поживлення багатосторонніх зв'язків між країнами-кандидатами та потенційними кандидатами на вступ до ЄС колишньою Югославією та вибраними державами-членами ЄС, а також на покращення регіональної співпраці в цих країнах з питань інфраструктури та економічного розвитку.

Відтоді ЄС постійно наголошував на своїй рішучості підтримувати Західні Балкани на шляху до європейської інтеграції. Проводяться регулярні саміти ЄС-Західні Балкани, на яких лідери ЄС підтверджують готовність ще більше активізувати свою взаємодію з регіоном і вітають намір держав Західних Балкан провести необхідні реформи.

Подією, яка суттєво вплинула на життя громадян Південно-Східної Європи та регіону Західних Балкан, стало укладання Угоди про спрощення візового режиму з Європейським Союзом, яка наприкінці 2010 р. набула чинності в Албанії та Боснії і Герцеговині, яка таким чином приєдналась до Колишньої Югославської Республіки Македонії, Чорногорії та Сербії, які увійшли до простору лібералізованого візового режиму роком раніше.

Рішення щодо безвізового доступу ґрунтуються на прогресі, досягнутому відповідними країнами у здійсненні основних реформ у таких сферах, як зміцнення верховенства права, боротьба з організованою

злочинністю, корупцією та нелегальною міграцією, а також покращення їх адміністративної спроможності у сфері прикордонного контролю та безпеки [67].

Таблиця 2.2.

Основні етапи процесу євроінтеграції країн Західних Балкан

Етап інтеграції	Країна Західних Балкан							
	Боснія і Герцеговина	Хорватія	Косово	Північна Македонія	Чорногорія	Сербія	Албанія	Словенія
Початок перемовин з ЄС	25.11.2005	24.11.2000		05.03.2000	10.10.2005	10.10.2005	01.06.2004	01.09.1993
Угода про асоціацію	4.12.2007	14.05.2001	26.02.2016	24.11.2000	15.03.2007	07.11.2007	12.06.2006	10.06.1996
Заявка на кандидатство	15.02.2016	21.02.2003	15.12.2022	22.03.2005	15.12.2008	22.12.2009	24.04.2009	10.06.1996
Рада ЄС надає статус кандидата	13.12.2022	18.06.2004		17.12.2005	17.12.2010	01.03.2012	27.06.2014	12.12.1997
Угода про асоціацію вступила в силу	01.06.2015	01.02.2005	01.04.2016	01.04.2004	01.05.2010	01.09.2013	01.04.2009	01.02.1999
Початок перемовин про вступ		03.10.2005		19.07.2022	06.2012	01.2014	19.07.2022	31.03.1998
Підписання договору про вступ		09.12.2011						16.04.2003
Офіційна дата вступу в ЄС		01.07.2013						01.05.2004

Таблиця складена автором за джерелом [14, 77, 78, 79, 80, 84; 117].

На сьогоднішній день ЄС дотримується індивідуального підходу до кожної країни, виходячи з ситуації в кожній з них. Одним з важливих аспектів

для покращення ситуації в конкретній країні є готовність кожної країни працювати над зміцненням миру, поважаючи права людини, права меншин і демократичні принципи.

Нинішня Комісія ЄС розуміє, що розширення ЄС за рахунок вступу країн Західних Балкан відповідає політичним, економічним та безпековим інтересам ЄС, оскільки зробить ЄС більш стабільним, сильним і об'єднаним. Під час свого першого виступу на посаді президента Комісії ЄС Фон дер Ляєн зробила особливий наголос на стратегічному розширенні в напрямі Західних Балкан [119].

Важливою складовою інтеграційного процесу країн Західних Балкан виступає їх економічна взаємодія з Європейським Співтовариством. Економічні відносини між Західними Балканами та ЄС дуже тісні. Компанії ЄС здійснюють значні інвестиції в економіку держав регіону. Європейський Союз є найбільшим торговельним партнером країн Західних Балкан. 68% їх товарообігу припадає саме на ЄС. На другому місці – Китай (8%) (рис.2.4.)

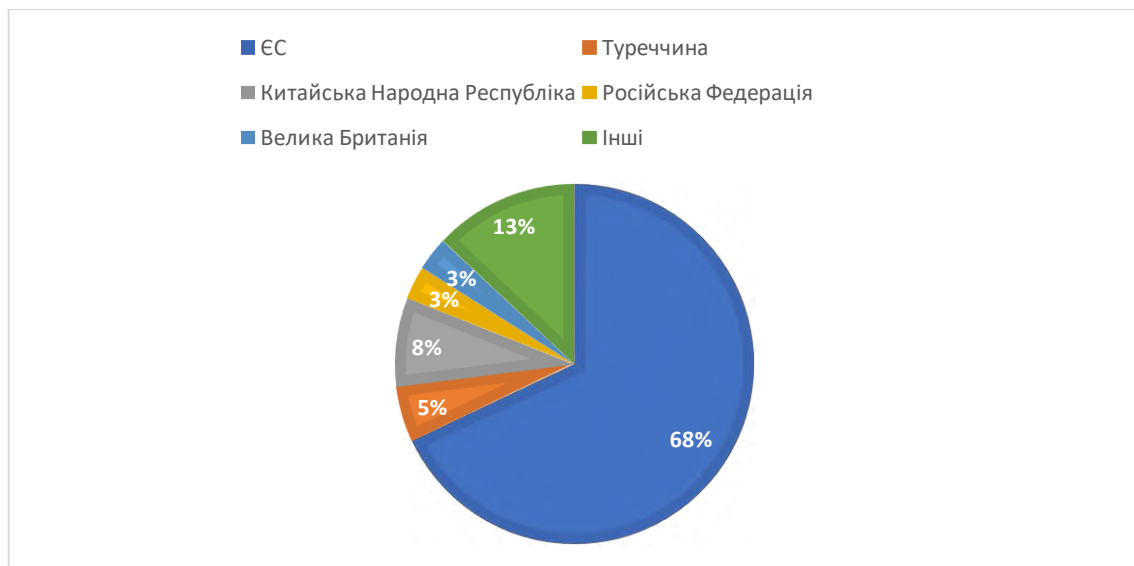

Рис. 2.2 Основні торговельні партнери країн Західних Балкан (станом на 2021 р.).

Складено автором за джерелом [100].

У той же час, маємо констатувати той факт, що за рівнем ВВП у порівнянні з середнім показником в ЄС, країни Західних Балкан значно відстають від решти держав Європейського Співтовариства. Виключення

складає Словенія, яка вже є членом ЄС з 2004 р. Відповідні показники решти країн регіону є суттєво нижчими за середні по Євросоюзу. Так, у Хорватії, яка є членом ЄС з 2013 р., відповідний показник складає лише 48,5%, а в Сербії, Чорногорії та Албанії, які не є членами ЄС, показник ВВП по відношенню до середнього по ЄС складає 25,7%, 27,2% та 15% відповідно.

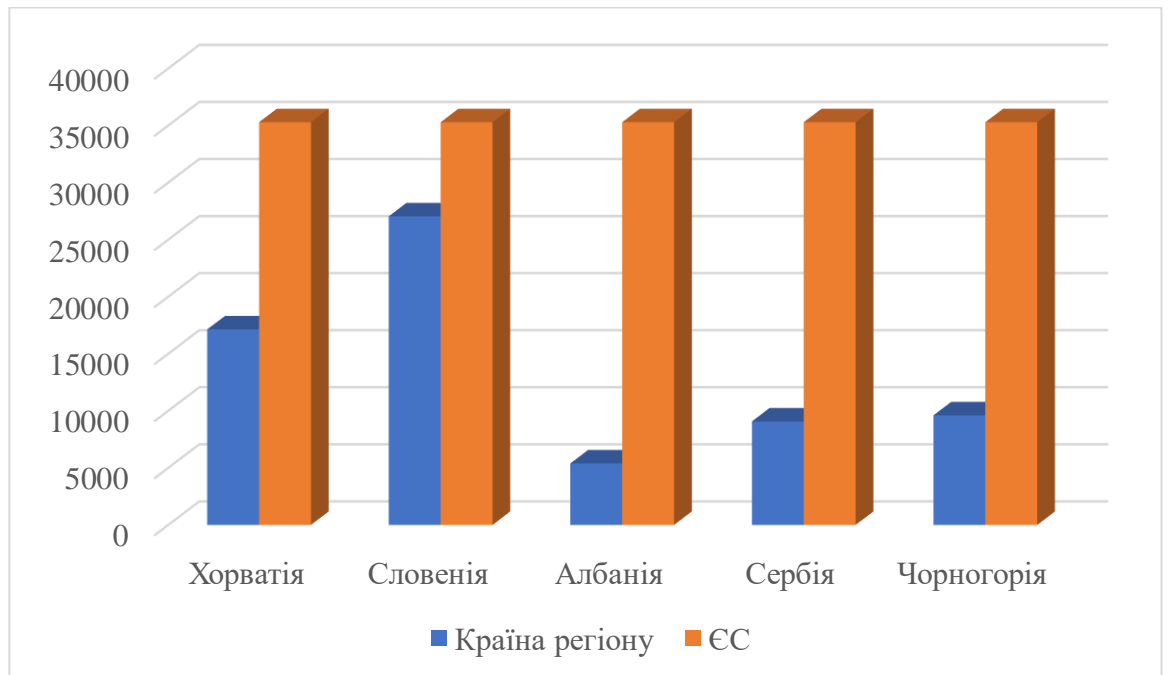

Рис. 2.3 Рівень ВВП країн Західних Балкан відносно середнього статистичного в ЄС (за період з 2021 по 2022 рр.). Складено автором за джерелом: [99].

З початку пандемії COVID-19 допомога ЄС охоплює понад 3,3 млрд євро на підтримку реагування на надзвичайні медичні ситуації в регіоні, довгострокове соціально-економічне відновлення та вакцини. ЄС надав захисне обладнання, ліжка для відділень інтенсивної терапії, апарати штучної вентиляції легенів, тести на COVID, машини швидкої допомоги, морозильні камери, холодильники та інші важливі речі протягом пандемії. Значні інвестиції ЄС у сектор охорони здоров'я в попередні роки також виявилися вирішальними під час пандемії. Крім того, Через Економічний та інвестиційний план ЄС також підтримує соціально-економічне відновлення Західних Балкан [101].

Країни регіону також активно беруть участь у різноманітних програмах ЄС, таких як Erasmus+, Horizon 2020, Creative Europe або COSM. Крім того, в регіоні діють дві місії безпеки та оборони. Комісія ЄС запустила цифровий порядок денний для Західних Балкан, спрямований на надання допомоги в цифровій трансформації економік країн регіону.

Щоб зробити процес вступу більш динамічним, було запропоновано здійснювати переговорний процес за шістьма тематичними кластерами:

- нормативно-правовий блок;
- внутрішній ринок;
- конкурентоспроможність та інклюзивне зростання;
- екологічні проблеми;
- сільське господарство;
- зовнішні зв'язки.

Кластерні переговори будуть відкриті після виконання відповідних критеріїв. Переговори про адаптацію нормативно-правової бази будуть відкриті першими та закриті останніми. Прогрес, досягнутий у цій сфері, обумовлюватиме подальший перебіг переговорів. Період між відкриттям кластера та закриттям окремих розділів буде обмежено одним роком. Серед переваг такого підходу ми можемо відзначити прискорену інтеграцію, доступ до внутрішнього ринку та до програм ЄС, на додаток до збільшення фінансування та інвестицій. Переговори можуть бути зупинені щодо певних напрямків. У найскладніших випадках, може бути зупинено весь процес. Крім того, Комісія ЄС наголошує на можливості повторного відкриття окремих глав, які вже були закриті [72].

Інституції ЄС вимагають прогресу в трьох пріоритетних сферах. Перш за все, вони ставлять питання про забезпечення верховенства права, чіткий розподіл повноважень між трьома гілками влади, створення незалежної судової системи, ефективною правоохоронною системою, що бореться з корупцією та організованою злочинністю, мінімальне втручання держави в

діяльність ринкового господарства, а також розв'язання територіальних суперечок із сусідніми країнами.

З початком повномасштабного російського вторгнення на територію України розширення ЄС на Західних Балканах має нову геополітичну актуальність. ЄС повинен взяти на себе зобов'язання підтримувати їх вступ і визначити фіксовану дату вступу. У своїй промові про стан Європейського Союзу як президент Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн заявила, що Європейський Союз повинен відповісти на «виклик історії» і прийняти велику групу нових держав, у тому числі й із Західних Балкан [76]. До цього президент Європейської Ради Шарль Мішель спробував активізувати лідерів Західних Балкан: «Настав час позбутися двозначностей... Я вважаю, що ми повинні бути готові – з обох сторін – до розширення до 2030 року» [118].

Оскільки РФ продовжує свої спроби вплинути на ситуацію в регіоні, інституції ЄС повинні враховувати цю ситуацію. У своїй промові фон дер Ляєн повторила поширену в ЄС думку про те, що це розширення потребує більш конкретних зобов'язань, які мають виконуватись поетапно протягом конкретного періоду.

За 20 років, що минули після саміту в Салоніках, відсутність зобов'язань ЄС щодо розширення та неповне виконання країнами Західних Балкан євроінтеграційних вимог перетворились на своєрідне «порочне коло» виправдань і розчарувань з обох сторін. Оголошуючи кінцевий термін до 2030 р., команда Мішеля сподівається розірвати це коло, оскільки це було б «амбітним, але реалістичним... Дата досить близька, щоб здаватися досяжною та вартою політичних інвестицій обраних лідерів держав-кандидатів» [118].

Більше того, політична воля ЄС інтегрувати Україну після початку російського вторгнення знову пожвавила аргументи щодо розширення. Але країни Західних Балкан не повинні покладатися на пом'якшення критеріїв розширення через поточну геополітичну динаміку. Натомість кращим способом було б, щоб кожна держава, здійснюючи реформи, мала можливість просуватися у своєму власному темпі через часткове членство – замість

нинішнього підходу, коли країна або є державою-членом, або ні. Так зване «поетапне приєднання» відновить довіру країн-кандидатів до процесів, заснованих на заслугах, і вже обговорюється в багатьох європейських столицях.

ЄС має скористатися цією нововиявленою геополітичною нагальністю, щоб прискорити вступ шести західнобалканських держав, не пропонуючи альтернативи розширенню. Процес інтеграції України має вселити впевненість у країні ЄС, та сприяти прискоренню вступу до Євросоюзу держав Західних Балкан [83].

2.3. Євроінтеграційні прагнення західнобалканських країн: позиції позарегіональних акторів

Розглядаючи особливості Євроінтеграційних процесів в країнах Західних Балкан, слід відзначити той факт, що на характер та темпи інтеграції певний вплив має також політика позарегіональних гравців. Серед провідних міжнародних акторів, увага яких у тій чи іншій мірі звернена до західнобалканського регіону, можна назвати Сполучені Штати Америки, Росію, Туреччину та Китай.

США. В постбіполярний період спостерігалось поступове зближення європейської та американської політики. Європейське Співтовариство підтримало військові операції, які відбулись на Балканах під загальним керівництвом США в 1990-х рр. Останні два десятиліття ознаменувалися стабільною європеїзацією міжнародної присутності на Балканах, у той час як фокус уваги США змістився на інші міжнародні проблеми.

Наразі Балкани знаходяться далеко не на першому місці в списку зовнішньополітичних пріоритетів США. Хоча скорочення участі США на Балканах узгоджується з процесом європейської інтеграції, ЄС повинен заохочувати, щоб ця участь продовжувалась, особливо з огляду на той факт, що Сполучені Штати мають сильну довіру серед більшості держав регіону

(зокрема, в Косово та Боснії), і що Вашингтон в цілому підтримує євроінтеграційні прагнення західнобалканських країн [45, с. 18].

США посилюють свою співпрацю з Західними Балканами, щоб зменшити нестабільність у регіоні, покращити економічний розвиток і протистояти зовнішньому впливу таких країн, як РФ та КНР. На підхід США до Західних Балкан впливають два фактори. Одним із них є напруга між Вашингтоном і Москвою через дестабілізуючу російську діяльність у Західній Європі. Інший – слабкий економічний розвиток і відсутність регіональної інтеграції, яка б підтримувала коридор північ-південь як основу європейської безпеки. Сполучені Штати, ймовірно, посилять присутність на Західних Балканах і розширять співпрацю з ЄС.

Більш високий рівень залучення, економічна лібералізація та диверсифікація енергопостачання можуть сприяти залученню приватних інвестицій із США та нададуть додатковий імпульс розширенню НАТО. Зрештою, ці події – можливо навіть більше, ніж обіцянка членства в ЄС – повинні сприяти реформам управління та економічних реформ у регіоні [22].

Фактором, який зміцнює позиції США та сприяє розвитку відносин країн Західних Балкан з державами Північної Америки є те, що всі західнобалканські країни, за винятком Сербії та Боснії і Герцеговини, є членами НАТО: Словенія з 2004 р., Албанія та Хорватія з 2009 р., Чорногорія з 2017 р. та Північна Македонія з 2020 р.

Ризики зростання впливу Росії та Китаю в регіоні викликають занепокоєння як у Європі, так і в Сполучених Штатах, і є одним із факторів, що посилює рішучість надавати допомогу західнобалканським країнам. Але певні політичні розколи, які зберігаються з 1990-х рр., глибоко вкорінилися та використовуються деякими внутрішніми та зовнішніми політичними силами, які не поділяють інтеграційну та демократичну програму ЄС та НАТО [85].

Посилити свій вплив на Балканах, як у найбільш нестабільному регіоні Європи, намагається *Росія*. Москва продовжує повторювати наративи про солідарність з православними слов'янськими народами, які проживають на

Балканах. В концепції російської зовнішньої політики, прийнятій у 2013 р., Балкани розглядались як регіон, який має для РФ стратегічне значення. У той же час, слід зазначити, що протягом багатьох років Росія формально не виступала категорично проти вступу держав Західних Балкан до ЄС. Ситуація зазнала змін починаючи з 2014 р.

Головним партнером Росії на Західних Балканах є Сербія. Саме війна в Косово 1999 р. певною мірою стала важливим моментом з точки зору вибудовування Росією своєї політики в цьому регіоні. Тоді Росія засудила рішення НАТО щодо бомбардувань Сербії та заявила про політичну підтримку Белграду. У подальшому РФ застосувала право вето в Раді Безпеки ООН відносно питання про визнання незалежності Косова в 2008 р. Після анексії Росією Криму в 2014 р. в сербських районах на півночі Косово почали лунати заклики до об'єднання цих районів із Сербією. Втім, з огляду на те що Белград офіційно заявляє про свої євроінтеграційні прагнення, сербський уряд не зацікавлений у такому розвитку подій. Москва ж навпаки, критикує компроміси, досягнуті між Белградом та Приштиною і звинувачує сербський уряд у зраді косовських сербів [45, с. 19].

Росія також підтримує тісні зв'язки з Республікою Сербською в Боснії і Герцеговині. Політичне керівництво цієї республіки продовжує періодично заявляти про сепаратистські наміри. Таким чином, РФ має вплив на боснійську державу в цілому через Республіку Сербську, яка може блокувати рішення, що приймається керівництвом Боснії і Герцеговини.

Значними є економічні зв'язки РФ із Сербією. За обсягом імпорту РФ знаходиться на третьому місці для Сербії (після таких важливих партнерів, як КНР і ФРН).

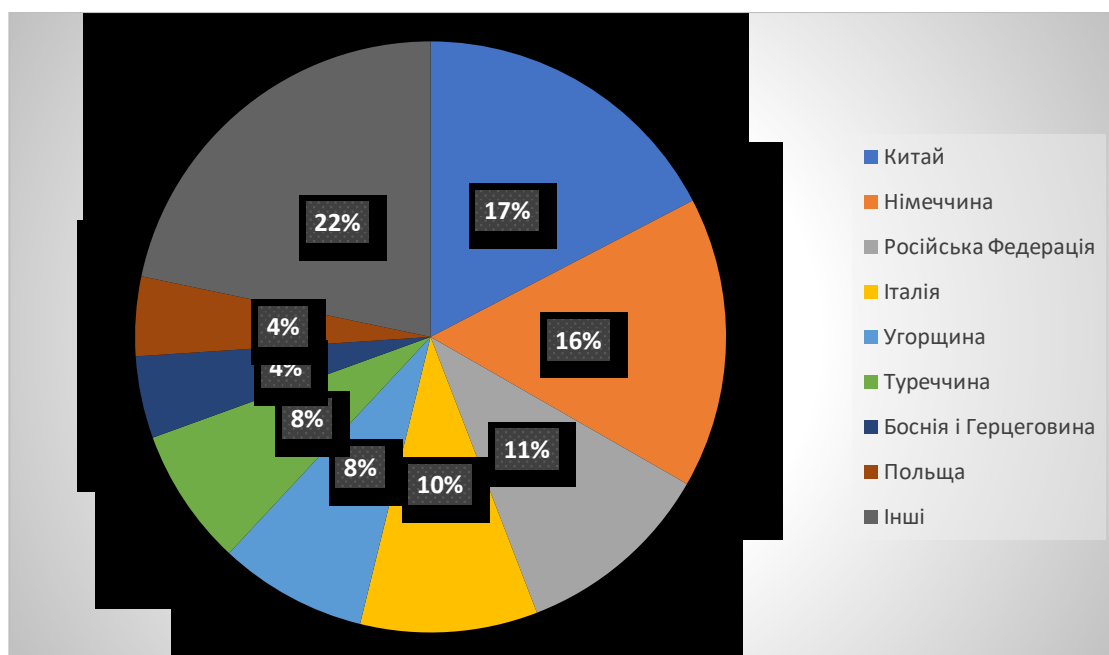

Рис. 2.4. Основні економічні партнери Сербії: [113].

Ще однією західнобалканською країною, на політику якої намагається впливати РФ, є Чорногорія. Обсяг російських інвестицій в економіку Чорногорії протягом 2000-х рр. зберігався на помітно високому рівні, що продемонстровано у табл. 2.3.

У той же час, слід зазначити, що не дивлячись на те, що економіка Чорногорії знаходиться у сильній залежності від російських інвестицій, дії чорногорського уряду були політично незалежними від Москви з моменту здобуття країною незалежності від Сербії у 2006 р. РФ, у свою чергу, намагається здійснювати політичний вплив через опозицію та сербську меншину.

Важливим засобом впливу РФ в західнобалканському регіоні є багато в чому домінуюче становище в енергетичному секторі. З наближенням регіону до ЄС енергетичний сектор балканських країн був поступово інтегрований з енергетичним сектором ЄС. У той же час, Сербія, Боснія, Північна Македонія значно залежать від поставок російських природних ресурсів, а особливо від природного газу. Дані Агентства Європейського Союзу зі співробітництва регуляторів енергетики свідчать про те, що саме вищезазначені країни

опиняться в зоні найбільшого ризику у разі запровадження ембарго на постачання російського газу.

Таблиця 2.3

**Прямі обсяги російських інвестицій в економіку Чорногорії
(в 2011 – 2022 рр.)**

Рік	Сума прямих інвестицій (€)
2011	111 950 778,770
2012	161 538 503,080
2013	136 358 754,710
2014	122 662 888,520
2015	68 906 194,690
2016	52 807 795,330
2017	61 809 090,520
2018	66 815 966,670
2019	69 972 166,700
2020	98 964 516,900
2021	164 526 989,970
2022	27 472 844,110

Таблиця складена автором за джерелом [103].

Крім того, стратегічне значення регіону полягає також і у важливості Балкан як транзитного шляху, за яким відбувається транспортування російських енергоносіїв до Західної Європи.

Одним із позарегіональних гравців на Балканах виступає *Турецька Республіка*. У відносинах між Туреччиною та кількома балканськими країнами – Болгарією, Грецією, Сербією – відбулися значні й загалом позитивні зміни, що свідчить про можливість подолання протиріч, які були успадковані з минулих часів.

Протягом останніх двох десятиліть Туреччина змогла здійснити «перезавантаження» своєї політики на Балканах. Закінчення «холодної війни»

та розпад колишньої Югославії в 1990-х рр. зумовили корегування зовнішньополітичного курсу Турецької Республіки в регіоні. Туреччина приймала участь у миротворчих місіях у Боснії та Герцеговині, де під час боснійської війни 1992 – 1995 рр. постраждало мусульманське населення. Пізніше, під час війни в Косово в 1999 р., та протягом тривалої суперечки між Македонією та Грецією через назву «Македонія», Туреччина прагнула до ролі посередника в регіоні [45, с. 19].

Балканський напрям був одним із основних у зовнішній політиці Анкари. Відмовившись від традиційної реальної політики та застосувавши нові підходи, такі як «нуль проблем із сусідами», які були ініційовані тодішнім міністром закордонних справ А. Давутоглу, Туреччина змогла зміцнити свої позиції в регіоні Західних Балкан.

Сприяли активізації взаємодії Туреччини з західнобалканськими державами й історико-культурні зв'язки, і той факт, що на території даного регіону проживає тюркомовне населення, а також представники турецької громади.

Сприятливим фактором для посилення взаємодії Туреччини в 1990-х – на початку 2000-х рр. з країнами Західних Балкан стали також євроінтеграційні прагнення держав цього регіону (як відомо, Турецька Республіка протягом кількох десятиліть здійснювала курс на інтеграцію до Європейських структур) [44].

Втім, в умовах певної стагнації євроінтеграційного процесу, низького рівня ентузіазму щодо розширення в європейських столицях у поєднанні з глобальною економічною кризою увага ЄС до Балкан зменшилась. За умов відсутності серйозних результатів щодо вступу до ЄС країн Західних Балкан, Анкара поступово розширює свою економічну присутність у регіоні. У той же час, слід відзначити, що на сучасному етапі Туреччина все ж не входить до числа найбільших економічних партнерів країн Західних Балкан (рис.2.5, рис. 2.6).

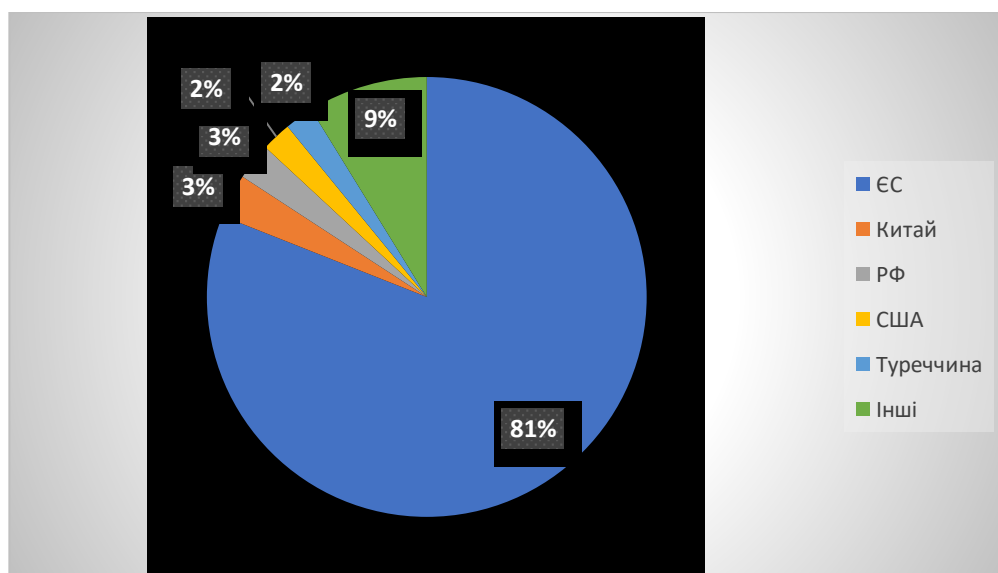

Рис. 2.5. Частка Туреччини в загальному обсязі експорту західнобалканських країн.

Складено автором за джерелом: [91].

Одним із засобів просування турецького впливу на Балканах стало створення мережі культурних, освітніх та релігійних організацій. Участь у їх формуванні та діяльності приймає тюркомовне населення балканських країн. Ряд неурядових організацій, релігійних центрів, шкіл і коледжів з'явився за ініціативи ісламського релігійного і громадського руху Хізмет, який очолив турецький проповідник Фетхуллах Гюлен та його прихильники [4344].

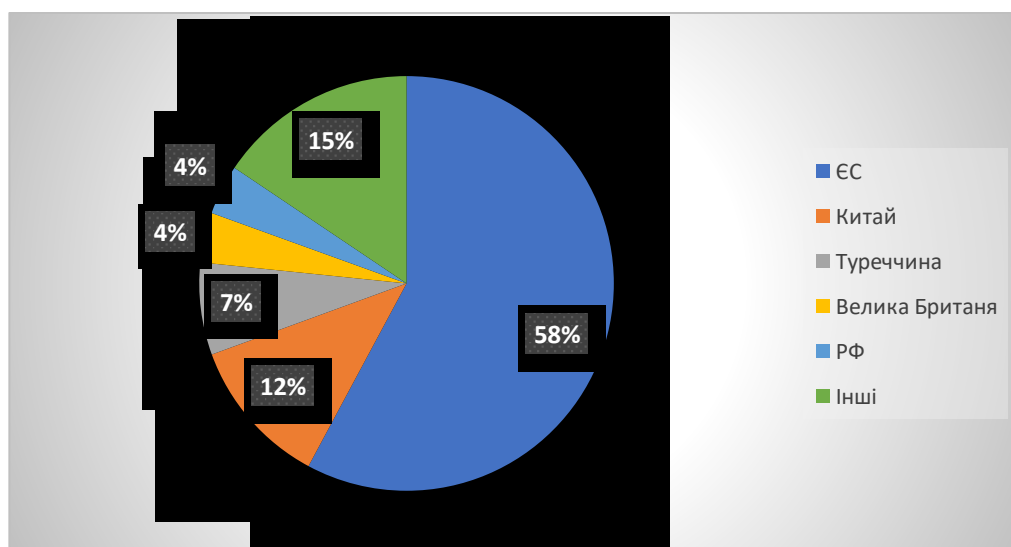

Рис. 2.6. Частка Туреччини в загальному обсязі імпорту держав Західних Балкан.

Складено автором за джерелом: [91].

Підтримуючи особливі відносини передусім з мусульманськими районами Боснії і Герцеговини, Косово, Албанії, Македонії, Анкара менш активно співпрацювала з немусульманськими громадами. Позиціонуючи себе в якості регіонального лідера, Туреччина не змогла переконати громадськість західнобалканських держав ані у своєму універсальному підході до регіону, ані в своїй неупередженості. Крім того, дипломатична риторика Туреччини інколи ускладнювала комунікацію між різними етнічними групами на Балканах.

Слід зазначити, однак, що посилення авторитарних тенденцій у Туреччині та згортання нею курсу на євроінтеграцію розмивають перспективи Турецької Республіки стати демократичним зразком для країн регіону. Тим не менш, небезпека полягає в тому, що політичні еліти Західних Балкан, які самі нерідко дотримуються недемократичних практик, можуть вважати турецький спосіб управління більш прийнятним для себе. Це, в свою чергу, завдасть відчутного удару демократичним перетворенням у країнах Західних Балкан [68].

Китай. Китайський уряд не має базового документу щодо здійснення регіональної політики на Західних Балкан. Швидше, Китай вибудовує відносини з країнами Західних Балкан переважно на двосторонній основі. Щоб зрозуміти контекст таких двосторонніх відносин, варто враховувати існуючий механізм «17+1», що є основним підходом до ведення зовнішньої політики КНР з державами Центральної та Східної Європи. Такі країни регіону Західних Балкан як Боснія та Герцеговина, Чорногорія, Албанія, Сербія та Північна Македонія є членами цієї програми. КНР має чітку позицію щодо невизнання незалежності Косова, тож не підтримує жодних дипломатичних відносин із Приштиною [45, с. 20].

Підхід Пекіну на рівні програми «17+1» ігнорує той факт, що країни Західних Балкан не входять до ЄС (за винятком Словенії та Хорватії). На двосторонньому рівні взаємодія Китаю з країнами Західних Балкан передбачає фінансування інфраструктурних проєктів. Таким чином, співпраця КНР з

державами Західних Балкан нагадує його взаємодію з країнами, що розвиваються, в яких центральну роль відіграє фінансування об'єктів інфраструктури.

Участь Китаю в інвестуванні інфраструктурних проєктів у країнах Західних Балкан є частиною реалізації ініціативи «Один пояс, один шлях». Головний інтерес Китаю до Західних Балкан пов'язаний не напряду з регіоном країн як таких, але з їх близькістю до Європейського Союзу, що є головним експортним ринком Китаю.

Загальнорегіональною ініціативою китайського уряду на західнобалканському напрямі є сухопутний експрес-маршрут Китай–Європа (LSER). LSER, складова китайської ініціативи «Один пояс, один шлях», є транспортним коридором, який з'єднує Китай і Центральну Європу через Грецію та Західні Балкани.

Рис. 2.7. Сухопутно-морського маршруту Китай–ЄС.

Джерело: [15].

Що стосується ініціативи «Один пояс, один шлях», то найбільш значущими для Китаю є дві країни Західних Балкан – Сербія та Північна Македонія. Поліпшення транспортного сполучення, що пов'язує адриатичні порти Албанії, Чорногорії та Боснії та Герцеговина, потенційно можуть

посилити їх стратегічне значення. Проте всі три країни мають невеликі морські порти і погано пов'язані з основними транспортними магістралями.

Отже, відносини Китаю з країнами цього регіону визначаються багато в чому саме реалізацією вказаної ініціативи, яка має на меті активізацію міжнародної торгівлі та ролі китайських компаній, зокрема в транспортній, енергетичній та комунікаційній інфраструктурі.

У той же час, слід зазначити, що хоча ЄС виступає важливим партнером для Китаю, КНР не є найбільшим прямим інвестором для жодної з країн західнобалканського регіону. Кількість реальних випадків, коли китайські банки надавали кредити під масштабні будівельні проєкти західнобалканським країнам залишається незначною [70].

Підводячи підсумки можемо сказати, що перебіг та специфіка процесу європейської інтеграції в країнах Західних Балкан мають ряд характерних особливостей. Серед них: відсутність єдиної моделі євроінтеграції, вплив геополітичних факторів, а також неоднакові темпи та результати євроінтеграційних перетворень. Позиція міжнародних гравців щодо євроінтеграційних прагнень країн західнобалканського регіону є складною та неоднозначною. Ця позиція багато залежить від різних факторів, зокрема від геополітичних інтересів цих акторів.

РОЗДІЛ 3. ПРОЦЕСИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В РЕГІОНІ ЗАХІДНИХ БАЛКАН НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

3.1. Євроінтеграція: проблеми та виклики для країн Західних Балкан

Євроінтеграція є надзвичайно складним процесом, який включає в себе розробку та впровадження реформ. Досвід нових країн-членів ЄС, а також тих держав, які зараз перебувають на різних етапах свого інтеграційного шляху чітко вказує на те, що працювати одночасно в багатьох сферах і приймати складні політичні, економічні, правові та інституційні рішення є досить непростим завданням. Вимоги, які ЄС висуває до країн-кандидатів, сприяють розвитку та функціонуванню демократичних інституцій, та спрямовані на швидке подолання складного перехідного періоду. Здійснені у процесі євроінтеграції перетворення, спрямовані на розвиток сучасної ринкової економіки і підвищення конкурентоспроможності країн-кандидатів.

Розглядаючи євроінтеграційний поступ держав Західних Балкан, слід зазначити, що ряд економічних та політичних проблем цих країн залишаються невирішеними. Це може стримувати процес інтеграції в ЄС. Це залежить, зокрема, від ступеню прагнення до демократії, політичної стабільності та позиції, яку зайняли уряди та політичні еліти, щоб просувати цей процес незалежно від партійних інтересів.

Соціально-політичний фон Західних Балкан характеризується не надто високим рівнем поваги до верховенства права та високим рівнем корупції. До цього ми повинні додати безпекові ризики та політичну нестабільність.

Однією з обов'язкових вимог до держави-кандидата є забезпечення верховенства права. У зв'язку з цим Комісія ЄС наголошує, що країни Західних Балкан повинні провести серйозні реформи в правоохоронній сфері, подолати корупцію та організовану злочинність, активізувати регіональну співпрацю, досягти міжнаціонального примирення. За даними Freedom house станом на 2023 р., жодна країна із кандидатів на членство в ЄС з регіону

Західних Балкан наразі не вважається повністю демократичною (табл. 3.1). Лише ті країни Західних Балкан, які вже є членами ЄС (Словенія та Хорватія), вважаються повністю демократичними [62].

Таблиця 3.1

Рівень демократизації країн Західних Балкан
(за даними Freedom house станом на 2023 р.)

Країна	Етап до ЄС	Глобальна оцінка свободи	Відсоток демократії	Оцінка демократії	Статус
Боснія і Герцеговина	Країна-кандидат	52/100	36.90/100	3.21/7	Перехідний або гібридний режим
Сербія	Країна-кандидат	60/100	46.43/100	3.79/7	Перехідний або гібридний режим
Північна Македонія	Країна-кандидат	68/100	47.62/100	3.86/7	Перехідний або гібридний режим
Албанія	Країна-кандидат	67 100	46.43 100	3.79 7	Перехідний або гібридний режим
Чорногорія	Країна-кандидат	67/100	46.43/100	3.79/7	Перехідний або гібридний режим
Косово	Подана заявка на кандидатство	60/100	38.10/100	3.29/7	Перехідний або гібридний режим
Хорватія	Член ЄС	84/100	54.17/100	4.25/7	Напівконсолідована демократія
Словенія	Член ЄС	95/100	79.17/100	5.75/7	Консолідована демократія

Таблиця складена автором за джерелом: [95].

Розширення ЄС в напрямі Західних Балкан пов'язано з двома фундаментальними проблемами: з одного боку, країни даного регіону не досягли необхідного рівня забезпечення верховенства права, з іншого боку, на

розвиток Європейського Союзу досі позначаються негативні наслідки світової економічної кризи 2008 р., а також пандемії COVID-19.

Регіон Західних Балкан відстає від інших країн Центральної та Східної Європи (тих, що вже приєдналися до ЄС) за темпами здійснення інституційних реформ. До 1991 р. країни Західних Балкан рухалися в напрямі реалізації реформ швидше, ніж держави Центрально-Східної Європи. Багато в чому це було пов'язано з тим, що економічна система, яка існувала в Югославії з другої половини 1940-х – до кінця 1980-х рр. передбачала використання ринкових механізмів. Однак політичні та економічні потрясіння 1990-х рр. змінили ситуацію, і країни Західних Балкан відтоді відставали за темпами здійснення необхідних змін [1].

Запізнілі реформи негативно впливають на бізнес-клімат та все інституційне середовище, уповільнюючи економічне зближення з ЄС та процес вступу до ЄС. Однак не всі глобальні дослідження оцінюють стан економіки країн Західних Балкан негативно. Наприклад, у дослідженні Світового банку Ease of doing business 2020 Північна Македонія посідала 17 місце у світі. Сербія, Чорногорія, Косово та Албанія посідають у цьому рейтингу відповідно 44, 50, 57 та 82 позиції. Боснія і Герцеговина мають найгірший регіональний показник – 90 місце (таблиця 3.2).

Дані таблиці 3.2. демонструють, що Північна Македонія є країною, що досягла найбільшого прогресу в питаннях захисту міноритарних прав інвесторів. Сербія виявилася найкращою серед країн з перехідною економікою у видачі дозволів на будівництво, а Чорногорія посідає високі позиції щодо доступу до кредитів. Розпочати бізнес у Косово також відносно легко. Проте країни Західних Балкан не досягли значних результатів у питаннях спрощення процедури реєстрації власності. У середньому регіон усе ще відстає від країн Центрально-Східної Європи.

Таблиця 3.2

Показники виконання євроінтеграційних вимог
країнами Західних Балкан

Країна	Легкість ведення бізнесу	Відкриття бізнесу	Оформлення дозволів на будівництво	Отримання електроенергії	Реєстрація власності	Отримання кредиту	Захист інвесторів	Сплата податків	Транскордонна торгівля	Забезпечення виконання контрактів	Вирішення неплатоспроможності
Албанія	82	53	166	107	98	48	111	123	25	120	39
Боснія і Герцеговина	90	184	173	74	96	67	88	141	27	93	37
Північна Македонія	17	78	15	68	48	25	12	37	32	47	30
Чорногорія	50	101	40	134	83	15	61	75	41	44	43
Сербія	44	73	9	94	58	67	37	85	23	65	41
Косово	57	12	160	90	37	15	128	48	31	53	48

Таблиця складена автором за джерелом: [107]

На відміну від дослідження Світового банку Doing Business, яке зосереджується на аналізі таких показників як тривалість, простота та вартість адміністративних процедур, індекс економічної свободи, Heritage Foundation приділяє більше уваги більш фундаментальним факторам, таким як економічна лібералізація, права власності, корупція та чесність уряду. У таблиці 3.3 можна простежити рівень економічної свободи країн регіону [86].

Згідно таблиці 3.3 можна дійти висновку, що країни, які є членами ЄС, досягли більшої економічної свободи, у той час як країни-кандидати ще тільки на шляху до цієї мети.

Таблиця 3.3

Країни Західних Балкан у рейтингу економічної свободи Heritage
Foundation (2023 р.)

Країна	Рівень	Місце
Албанія	65.3	49
Північна Македонія	63.7	56
Сербія	63.5	58
Боснія і Герцеговина	62.9	63
Чорногорія	60.9	77
Косово	60.7	78
Хорватія	66.4	46
Словенія	68.5	37

Таблиця складена автором за джерелом: [86].

Рис. 3.1 демонструє, що країни Західних Балкан мають низькі показники з точки зору прозорості діяльності уряду та ефективності судової системи. Усі ці показники вказують на неефективність державного сектору. Можна також побачити, що країни Західних Балкан, які вже є членами ЄС (Словенія та Хорватія), випереджають інші держави регіону майже за всіма показниками даного рейтингу.

Корупція залишається основною проблемою для країн Західних Балкан, що відображено в Індексі сприйняття корупції Transparency International (таблиця 3.4). Деякі країни покращили свій рейтинг у 2022 р. порівняно з 2021 р. Серед прогресуючих країн – Хорватія, Косово, Північна Македонія та Албанія. Однак Сербія та Боснія і Герцеговина демонструють зниження в рейтингу, що негативно відбивається на євроінтеграційному успіху даних держав.

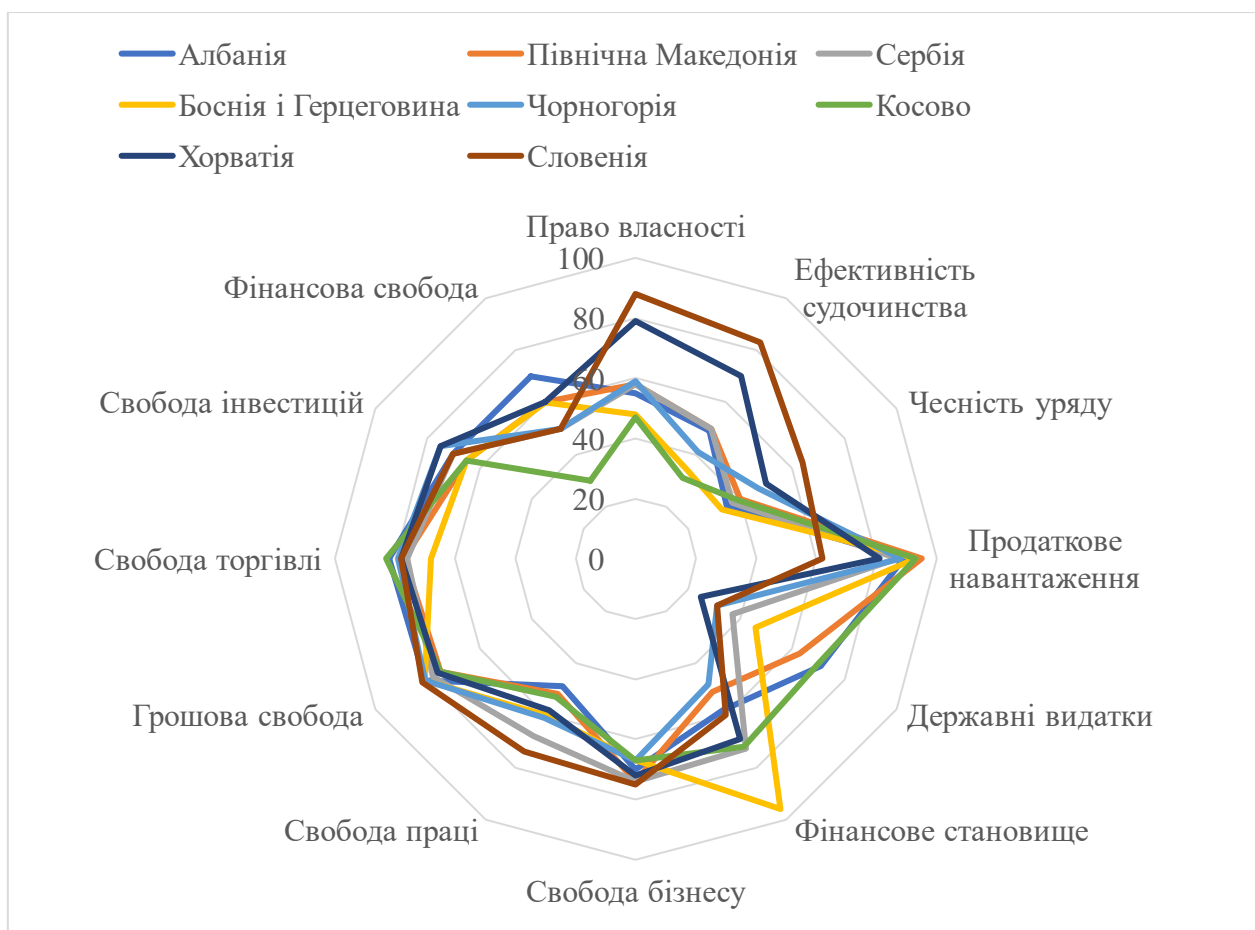

Рис. 3.1. Індекс економічної свободи країн Західних Балкан. Складено автором за джерелом: [86].

Якщо підсумувати всі проаналізовані дані, то можна дійти висновку, що Хорватія і Словенія як два повноцінних члена Європейського Союзу наочно вирізняються серед інших країн регіону кращими показниками. Боснія і Герцеговина є найменш прогресуючою країною на євроінтеграційному шляху. У той час, як Чорногорія, Північна Македонія, Албанія та Косово намагаються провести якомога більш інтенсивні реформи, спрямовані на демократизацію суспільного життя, Сербія все ще докладає недостатньо зусиль на шляху вступу в ЄС [50].

Слід зазначити, що розширення в напрямку Західних Балкан є дилемою і для самого ЄС. По-перше, ці країни все ще далекі від досягнення необхідних вимог із забезпечення верховенства права, боротьби з корупцією та організованою злочинністю. По-друге, додавання шести нових членів до ЄС

послабило б здатність ЄС приймати рішення ефективним і дієвим способом. Незважаючи на це, остаточна відмова ЄС від розширення на даному напрямі може поставити під загрозу стабільність сусідства ЄС і, водночас послабити її геополітичну силу. Це означало б залишити Західні Балкани під впливом інших держав, таких як Росія, Китай чи Туреччина, які явно виграють від своєрідного вакууму сили в регіоні.

Таблиця 3.4

Країни Західних Балкан у рейтингу сприйняття корупції Transparency
International (2022 р.)

Країна	Індекс 2022 (кількість балів)	Індекс 2021 (кількість балів)	Різниця 2022-2021	Місце у рейтингу 2022	Місце у рейтингу 2021	Різниця у місці 2022-2021
Словенія	56	57	-1	41	41	0
Хорватія	50	47	+3	57	63	+6
Чорногорія	45	46	-1	65	64	-1
Косово	41	39	+2	84	87	+3
Північна Македонія	40	39	+1	85	87	+2
Албанія	36	35	+1	101	110	+9
Сербія	36	38	-2	101	96	-5
Боснія і Герцеговина	34	35	-1	110	110	0

Таблиця складена автором за джерелом: [73].

Найважливішим викликом, з яким стикається Єврокомісія – це відсутність єдності між державами Європейського Союзу щодо своїх безпосередніх сусідів. Справа в тому, що Франція відмовляється змінити свою політику щодо розширення ЄС в напрямі Західних Балкан. Це дозволяє деяким

позарегіональним гравцям здійснювати більший вплив на ситуацію в регіоні. Зокрема, протягом останніх кількох років відбулося посилення впливу на Балканах таких позарегіональних акторів, як Росія, Китай, Туреччина, держави Перської затоки. Нарощування їх присутності на Балканах відбувається шляхом збільшення обсягів інвестицій в економіку держав цього регіону. Отже, небажання країн Євросоюзу здійснювати подальше розширення ЄС може мати серйозні наслідки для Співтовариства.

Безпосередньо загальмувало процес розширення Європейського Союзу (у тому числі й на західнобалканському напрямі) також зростання євроскептичних настроїв у країнах Співтовариства. До цього слід додати виклики, з якими стикаються країни Західних Балкан, складну систему управління в Боснії та Герцеговині, чутливі відносини між Косово та Сербією, а також проблемні питання Північної Македонії. Тому завдання полягає в тому, як укласти тривалий мир у цьому регіоні, який би забезпечив міцну основу для розвитку західнобалканських держав.

Процес інтеграції Західних Балкан до ЄС характеризується багатьма викликами та труднощами для країн регіону: посткомуністичні трансформації, постконфліктні виклики, необхідність декриміналізації політичної системи.

Посткомуністичні виклики. Усі балканські країни, які прагнуть приєднатися до ЄС, раніше були частиною Югославії, де при владі перебував комуністичний режим. Процес переходу до ринкової економіки є багатовимірним завданням, яке вимагає врахування таких принципів ринку, як лібералізація, вільні та відкриті ринки, приватизація, дерегуляція, гнучкість ринку праці та мінімальне втручання держави в економічні процеси. Країни Західних Балкан досягли значних успіхів у подоланні спадщини півстолітнього комунізму та запровадження широкомасштабних реформ [71, с. 60].

Процес переходу до нових форм господарювання, а також державне будівництво в республіках колишньої Югославії збіглися з постконфліктним періодом, що ускладнювало ситуацію. У процесі прийняття рішень

політичним керівництвом у країнах регіону простежуються ознаки авторитарності. Саме політичні еліти західнобалканських держав несуть відповідальність за недостатні реформи та повільний ритм змін, які відбулись у їхніх країнах у цей час. Демократизація, забезпечення верховенства права, дотримання прав людини – це ті питання, позитивне вирішення яких все ще далекі від вирішення. Водночас, досягнення тих критеріїв, які ставить Європейський Союз, є метою всіх країн Західних Балкан.

Постконфліктні виклики. Головною причиною війн і конфліктів на Західних Балканах були невирішені національні суперечки між країнами. У цей період ЄС більше уваги приділяв питанням примирення в регіоні, проблемам безпеки, питанням фінансової підтримки.

У регіоні й досі існує багато двосторонніх суперечок між сусідніми країнами. Відносини між цими державами все ще обтяжені попередніми війнами. Серед проблем, з якими ці країни мають справу, є прикордонні суперечки, що виступають однією з причин, яка гальмує вступ західнобалканських держав до Європейського Союзу [71, с. 60].

Проблема декриміналізації політичної системи. Якщо проаналізувати звіти про прогрес, які Комісія ЄС щорічно публікує за результатами моніторингу ситуації в країнах Західних Балкан, то в цих звітах постійно вказується на ряд недоліків, які піддаються критиці. Серед них: корупція, організована злочинність, порушення демократичних процедур під час виборів, тиск на ЗМІ тощо [23; 71].

Однією з найскладніших проблем у процесі інтеграції західнобалканських держав до ЄС є те, що політичні партії в цих країнах нерідко не можуть дійти консенсусу з питань, які вважаються ключовими для процесу інтеграції. Важливо, щоб політичне керівництво цих країн залишало осторонь власні інтереси та інтереси своїх політичних партій, у разі, коли виникають серйозні питання, вирішення яких є важливим з точки зору досягнення інтеграційних цілей. Невирішеність політичних проблем на

Західних Балканах може стати серйозною перешкодою для подальшого регіонального співробітництва та надходження інвестицій.

Інституційні виклики. Країни Західних Балкан повинні сприймати процес інтеграції в ЄС як інструмент, який полегшує перехідний період і допомагає їм прискорити реформи. У контексті членства в ЄС негативний вплив слабких економічних стимулів буде відчуватися сильніше. Дефіцит кваліфікованих фахівців у системі державного управління є одним із проявів цього. По-друге, в процесі децентралізації та передачі більших повноважень місцевим органам влади існує багато перешкод і проблем. Слід також посилити роль парламенту у внутрішніх і зовнішніх процесах, що означатиме зміцнення контролю над виконавчою владою з боку законодавчої. Заснування інституту омбудсмена в кожній країні є позитивною тенденцією і може сприйматися як крок до формування демократичної легітимної держави та передумов належного управління [71, с. 64].

Реформа судової системи є, з одного боку, одним із найважливіших політичних критеріїв, якому мають відповідати потенційні кандидати на членство в ЄС, а крім того, це є необхідною умовою для забезпечення верховенства права як однієї з визначених цінностей в ЄС. Стосовно судової реформи в країнах Західних Балкан важливо згадати що її проведення потребує як законодавчих, так і інституційних змін. Рекомендації та критика Європейської Комісії вказує на те, що в першу чергу країни Західних Балкан потребують комплексної, інтегрованої та скоординованої стратегії реформ своєї судової системи.

Іншою важливою опорою демократії є свобода слова та ЗМІ. Виклики, з якими стикаються всі країни регіону, включають залякування журналістів, політичний тиск, корупцію у формі «замовних» статей і репортажів, незаконні державні субсидії підконтрольним уряду ЗМІ. Відсутня прозорість щодо володіння основними медіа-групами призводить до змішування політичних, економічних і корпоративних інтересів [71, с. 65].

Однією з проблем є адаптація нормативно-правової бази західнобалканських держав до вимог Європейського Союзу. Науковці підкреслюють, що може пройти кілька років, перш ніж держави Західних Балкан зможуть адаптувати своє законодавство до загальноєвропейського. Таким чином, вступ Західних Балкан до ЄС значною мірою залежатиме від темпів, якими будуть здійснюватись реформи..

Незважаючи на існування численних перешкод, майбутнє країн регіону Західних Балкан виглядає все ж оптимістичним. Політика розширення протягом тривалого часу вважалася найуспішнішим інструментом ЄС для демократизації країн з перехідною економікою. Однак, стан справ у західнобалканських країнах з демократичними перетвореннями не покращився за останнє десятиліття. Навпаки, популізм і авторитарні тенденції в окремих державах регіону послабили ключові інститути, що мають гарантувати верховенство права і завдали шкоди політичному плюралізму.

Держави Західних Балкан повинні досягти кращих результатів у сфері зміцнення демократії та верховенства права в регіоні, посилення внутрішньої та зовнішньої безпеки, вирішити серйозні проблеми, пов'язані з корупцією, організованою злочинністю, активізувати регіональне співробітництво.

3.2. Євроінтеграційні трансформації в західнобалканських державах: досвід для України

Досвід інтеграційного поступу держав Західних Балкан може дати корисні уроки для України, вступ якої відбудеться лише після виконання вимог, встановлених Європейською Комісією. Водночас, надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС свідчить про критичне переосмислення політики розширення Євросоюзом, що пов'язано з геополітичними викликами, необхідністю процедурного оновлення, і навіть необхідністю для самого ЄС здійснювати структурні реформи.

Після отримання Україною довгоочікуваного статусу країни-кандидата в ЄС розгорілися попередні дискусії щодо можливих термінів остаточного вступу України до ЄС. Українські посадовці висловили оптимізм щодо вступу України до ЄС, хоча чітко усвідомлювали, що статус кандидата є лише першим кроком на складному процедурному шляху, і приєднання України тепер набуло чітких геополітичних та історичних рамок, які відрізняються від інших випадків розширення ЄС. Вступ протягом 3 років був заявлений українською стороною як можливий термін, що є надзвичайно оптимістичним, беручи до уваги досвід інших країн-кандидатів, навіть найбільш успішних.

У цьому контексті доречним є вивчення відповідного досвіду та уроків, отриманих країнами Західних Балкан під час їх євроінтеграційного поступу. Серед них:

- Словенія та Хорватія, що успішно пройшли шлях інтеграції до Європейського Союзу і приєдналися до Співтовариства у 2004 р. та у 2013 р. відповідно;
- Сербія та Чорногорія, які мають більше ніж десятирічний досвід переговорів про вступ до ЄС;
- Албанія та Північна Македонія, які багато років були країнами-кандидатами (переговори про вступ з ними почалися зовсім недавно, в липні 2022 р.);
- Боснія і Герцеговина та Косово, які тільки стають на шлях євроінтеграції та мають багато перешкод на цьому шляху [69, с. 7 – 8].

8 листопада 2023 р. Європейська комісія оприлюднила звіт, в якому рекомендує почати переговори щодо вступу України до Євросоюзу. Президент ЄК Урсула фон дер Ляєн зазначила, що Україна вже реалізувала близько 90% запланованих реформ, і це дозволяє розпочати переговорний процес. «Через 10 років після протестів на Майдані настав справді історичний день. Сьогодні Європейська комісія рекомендує розпочати переговори про вступ з Україною та Молдовою. Комісія рекомендує розпочати переговори з Боснією та Герцеговиною, коли критерії будуть виконані. Вона також

рекомендує надати Грузії статус країни-кандидата», – підкреслила голова Єврокомісії [88; 122].

Політика розширення ЄС і підхід Євросоюзу до розширення набули нового геополітичного виміру після повномасштабного російського військового вторгнення на територію України. Тепер підходи до подальшого розширення ЄС змінилися через причини геополітичного характеру.

Проте навіть найкоротші терміни вступу займають досить багато часу, що робить надто оптимістичні прогнози для України маловірогідними. Навіть найкоротший процес приєднання тривав від трьох до майже п'яти років у випадку таких країн, як Австрія, Фінляндія та Швеція. Що стосується хвилі розширення 2004 – 2007 рр., то переговори з державами Центрально-Східної Європи тривали понад 10 років. У той же час, що Україна є особливим випадком, враховуючи нинішню ситуацію в регіоні Східної Європи.

Протягом кожного політичного циклу офіційному Брюсселю вдавалося знайти баланс між інтересами окремих країн ЄС та вимогами, які висувуються до держав кандидатів. В історії розвитку ЄС мали місце випадки, коли рішення Європейського Союзу були зумовлені головним чином політичними причинами та міркуваннями безпеки. Водночас Європейська комісія займає позицію рівновіддаленого арбітра, який зазвичай виступає за розширення та підтримку зусиль країни-претендента всупереч блокуючим позиціям окремих держав-членів, які базуються переважно на технічних оцінках прогресу вступу кандидатів. Недавні процедурні зміни дають можливість Комісії висувати більшу кількість вимог до країн-кандидатів, у випадку, якщо в цих державах спостерігається гальмування процесу реформ та «відкат» у функціонуванні демократичних інститутів.

ЄС зробив свій геостратегічний вибір: він готується до подальшого розширення. Але, щоб реалізувати поточні зміни у своїй політиці розширення, ЄС проходить складний етап власного внутрішнього реформування. У ЄС точаться відкриті дебати щодо його здатності розширюватися без внутрішніх реформ. Схоже, що ідея «спочатку внутрішні реформи, щоб Євросоюз був

здатний до наступного розширення на Західних Балканах і східному кордоні, а лише потім – розширення» може переважати в ЄС, оскільки її підтримують деякі з найвпливовіших держав Співтовариства. Наріжною проблемою є принцип одностайності, згідно з яким одна держава-член може заблокувати процес вступу всього регіону з власних політичних міркувань.

Деякі з країн Західних Балкан, які прагнуть приєднатись, готові застосувати інший підхід «спочатку вступ, а потім завершення реформ», як це було в Болгарії та Румунії. Втім, наразі ЄС є більш вимогливим щодо здійснення реформ спрямованих на забезпечення верховенства права. На сучасному етапі існує консенсус серед держав-членів щодо більш суворого ставлення до кандидатів, щоб уникнути посилення авторитарних тенденцій в країнах-кандидатах.

Стійкий політичний консенсус між політичними елітами країн-кандидатів та ефективні внутрішні реформи, пов'язані зі вступом, є не єдиним фактором забезпечення позитивного ставлення інституцій ЄС та окремих держав-членів. Деякі приклади країн Західних Балкан доводять, що коли ентузіазм на початку процесу вступу перетворюється на імітацію і навіть згорання вже розпочатих реформ – це призводить до гальмування процесу їх приєднання до Співтовариства. Щоб відкрити двері для переговорів про вступ, країна-кандидат повинна продемонструвати спроможність і знання проблем імплементації *acquis* ЄС у цій країні.

Зараз Україна має безпрецедентний рівень підтримки в ЄС і ставлення до неї як до справді європейської країни, яка захищає європейські цінності на полі битви. У той же час для України важливо уникнути провалів у внутрішній політиці. Досвід Західних Балкан чітко демонструє, що зупинка в реформах, які здійснюються країною-кандидатом і її неспроможність імплементувати закони ЄС призводить до «втоми від розширення» як у Брюсселі, так і в державах Євросоюзу.

Виконання вимог щодо забезпечення верховенства права ЄС має бути головним пріоритетом для політичних еліт. Такі речі, як корупція,

організована злочинність, упередженість судових рішень, перешкоджання діяльності ЗМІ є проблемами, подолання яких є необхідною умовою для успішного вступу України до ЄС.

Порівняно з попередніми хвилями розширення, поточна методологія розширення ЄС стала більш складною та вимогливою до країн-кандидатів і передбачає більш інтенсивну участь держав-членів у переговорах з країнами-кандидатами. На процес переговорів щодо вступу до ЄС значною мірою впливають національні інтереси держав-членів. Іншими словами, політичні чинники (часто засновані на суто внутрішньополітичних проблемах країни-члена) визначають методологію приєднання, а остання часто використовується Комісією для збалансування інтересів окремих держав ЄС. Проте все ще незрозуміло, чи може ця складність позитивно вплинути чи перетворить переговори про вступ до ЄС у безкінечний процес. Чим довше триває переговорний процес, тим менше стимулів для подальших кроків щодо вступу як для країни-кандидата, так і для ЄС.

Пропонуємо кілька *рекомендацій* для України, використання яких, на нашу думку, сприятиме наближенню України до вступу в ЄС.

Україна повинна врегулювати двосторонні суперечки з країнами-членами ЄС. Київ має докласти максимум дипломатичних зусиль, щоб заздалегідь забезпечити позитивні результати переговорного процесу з кожною державою ЄС [69, с. 36].

Проміжні контрольні показники в розділах про верховенство права справді важко досягти, як з огляду власне реалізації реформ, так і через нечіткі формулювання, які допускають неоднозначне тлумачення. Україна повинна докласти всіх можливих політичних і переговорних зусиль, щоб скоротити цей список, а також якнайшвидше досягти реалізації реформ зокрема в питаннях забезпечення верховенства права.

Розвиток адміністративної спроможності є загальним критерієм для країни-кандидата. Тому Україна має бути готовою забезпечити навчання

персоналу для органів державної влади, створити нові державні офіси, забезпечити їх технічне обладнання.

Ключові висновки для України з досвіду Західних Балкан:

- Внутрішньополітична єдність щодо євроінтеграційного курсу України позитивно сприйнята в Європі та сприяла збереженню відповідного рівня європейської підтримки України.
- Сильні українські інституції та їх лідери, які є впізнаваними в Європі, мають докласти максимум зусиль для забезпечення підтримки нашої країни в ЄС, а також формування позитивного іміджу України як успішного кандидата на вступ до Співтовариства.
- З початком вступу Україна має неухильно дотримуватись Угоди про асоціацію, узгодити з ЄС необхідні оновлення порядку денного Угоди та максимально використовувати можливості ринкової інтеграції. Використання переваг від запровадженої між Україною та ЄС зони вільної торгівлі та забезпечення надходження прямих іноземних інвестицій.
- Україна має організувати прямий контакт зі скептично налаштованими державами ЄС, які керуються власними політичними та економічними інтересами або просто не мають достатньої інформації про стан внутрішніх справ в Україні. Це згладило б найбільш гострі моменти до того, як скептично налаштовані країни-ЄС офіційно озвучили б їх на рівні Брюсселя [69, с. 38].
- Політичні еліти країни повинні бути наполегливими у своїй відданості проєвропейському політичному курсу та проводити складні, довготривалі та часто непопулярні внутрішні реформи, спрямовані на імплементацію асquis ЄС всередині країни. Зміни правлячих партій після виборів, які призводять до відмови або гальмування таких реформ, матимуть серйозні наслідки для співпраці з Брюсселем та призведуть до зростання критики серед країн-членів ЄС. Наприклад, політична турбулентність перетворила Сербію з лідера вступу на майже авторитарну країну. Будь-які структурні недоліки підривають процес вступу зсередини та можуть надовго заблокувати переговори з ЄС.

- Порушення наріжних принципів функціонування демократичних систем зазвичай призводять до серйозного погіршення процесу вступу до Європейського Союзу. Досвід Західних Балкан показує, що повернення до автократії, посилення контролю над ЗМІ та маніпулювання свідомістю виборців, а також наявність інших недемократичних практик негативно позначиться на переговорному процесі з ЄС.

- Підтримка постійного діалогу з ключовими державами-членами ЄС, які мають вплив у Раді ЄС. Уникнення ситуацій можливого застосування вето державами ЄС. Як показує досвід Балкан, коли хоча б одна країна ЄС вирішує застосувати право вето, змінити ситуацію надзвичайно важко або навіть неможливо, і дорогоцінний час втрачається до наступного сприятливого випадку.

- Ефективна боротьба з корупцією в органах влади матиме важливий вплив на Брюссель, допомагаючи просувати процес інтеграції вперед. Як показує досвід Сербії, арешти лише дрібних фігур, залучених у корупційні скандали, не допомагають. Будь-який відчутний прогрес можливий лише тоді, коли місцеві політичні еліти цінуватимуть вигоди від вступу до ЄС більше, ніж корупційні прибутки.

- Впровадження антикорупційних реформ має продемонструвати відносно швидкі успіхи, щоб переконати ЄС у серйозності намірів України про вступ, особливо враховуючи її попередній важкий досвід і європейське розчарування прогресом на цьому напрямі. Суттєвий прогрес у розділах 23 і 24 процесу вступу значною мірою сприятиме легшому проходженню інших етапів та отриманню належної фінансової та технічної підтримки від ЄС.

- Реформування судової системи. Формування судової системи європейського зразка, боротьба із різного роду зловживаннями будуть позитивно сприйматись Європейським Співтовариством. Навпаки, спроби зберегти поточний статус-кво з незначними змінами (як наприклад у Сербії) перешкоджатимуть вступу країни-кандидата до Євросоюзу.

- Київ має конвертувати поточне позитивне європейське ставлення до України та її європейських прагнень, щоб отримати політичну підтримку найвпливовіших держав ЄС на шляху до вступу. Нехтуючи ж технічними аспектами вступу та саботуючи реформи, яких вимагає ЄС, Україна може зірвати початок переговорів про вступ.

- Урядові інституції і парламентські установи, які займаються реформами, повинні бути належним чином посилені на політичному та технічному рівнях.

- Ефективний діалог з окремими державами ЄС на всіх рівнях – дипломатичному, урядовому, експертному – має бути налагоджений та підтриманий центральним урядом.

- Необхідно приділяти увагу інформуванню українського суспільства про кроки, які здійснені в процесі реалізації євроінтеграційного курсу України. Питання про те, які переваги дає Україні членство в ЄС, а також про обов'язки, які покладаються на країну, яка приймає участь у даному об'єднанні, мають широко висвітлюватись, щоб не викликати в суспільстві хибних уявлень. У зв'язку з цим уряд має розробити добре продуманий план стратегічних комунікацій, щоб підтримка населенням євроінтеграційних прагнень України завжди залишалась на стабільно високому рівні.

Таким чином, процеси європейської інтеграції в регіоні Західних Балкан на сучасному етапі характеризуються зростаючою активністю ЄС у регіоні, змінами політичної ситуації в регіоні та зростанням економічної взаємодії між країнами Західних Балкан і ЄС. Ці фактори сприяють розвитку євроінтеграційних процесів у регіоні. Країни стикаються з низкою викликів, які відтермінують вступ до Європейського Союзу. Євроінтеграційні трансформації в західнобалканських державах мають ряд важливих уроків для України. Конкретні уроки, які Україна може винести з досвіду західнобалканських держав, включають: необхідність політичних та економічних реформ, необхідність консолідації суспільства, важливість збереження міжнародної підтримки.

ВИСНОВКИ

Таким чином, підсумовуючи результати проведеного нами дослідження, можемо зробити наступні висновки.

Відносини Європейського Співтовариства та країн Західних Балкан почали вибудовуватись ще в період існування Югославії. Впродовж 1960-х – 1980-х рр. основним напрямом взаємодії ЄЕС та Югославії виступала економічна сфера. Розпад Югославії у 1990-і рр. ознаменував формування нового геополітичного ландшафту на Балканах. Європейський Союз, що є провідною регіональною організацією, змушений був реагувати на війни та конфлікти, які тривали протягом 1990-х рр. у цьому регіоні. Головною метою на той час стало вирішення територіальних суперечок у регіоні і стабілізація політичної ситуації. ЄС запровадив Регіональну політику щодо країн Західних Балкан. Для подолання негативних наслідків, спричинених війнами, а також задля реалізації внутрішніх реформ ЄС виділив західнобалканським країнам фінансову допомогу. Серед запроваджених ініціатив – фінансова програма OBNOVA, програма PHARE, Процес стабілізації та асоціації, Пакт стабільності для Південно-Східної Європи. На основі останнього проводяться важливі саміти щодо майбутнього країн регіону у ЄС.

Розглядаючи особливості євроінтеграційних перетворень у західнобалканських країнах в XXI ст. можна виділити кілька ключових аспектів, які визначають цей процес та впливають на його успішність. Важливим фактором є різниця в рівні готовності кожної країни до євроінтеграції. Різні історичні передумови, темпи здійснення реформ, складність конституційного процесу, ступінь політичної прихильності євроінтеграційному курсу – всі ці фактори визначають різний темп та успішність у досягненні західнобалканськими країнами європейських стандартів.

Співпраця та підтримка з боку Європейського Союзу та інших міжнародних акторів відіграє важливу роль у реалізації євроінтеграційного

курсу, що здійснюється державами Західних Балкан. Вступ до Євросоюзу залишається ключовим завданням з точки зору забезпечення сталості та процвітання всього контингенту. Реалізація євроінтеграційних перетворень у західнобалканських державах є складним та багатоаспектним процесом, який вимагає індивідуального підходу до кожної країни

Розглядаючи перебіг євроінтеграційних процесів країн Західних Балкан нами було виявлено ряд проблем та викликів, які ставлять під сумнів їх можливо швидкий вступ до ЄС. По-перше, різні темпи інтеграції країн регіону можуть призвести до нерівномірності в їх економічному розвитку та виникнення проблем у подальшій регіональній співпраці. По-друге, наявність політичних та етнічних конфліктів у країнах Західних Балкан ускладнює процеси інтеграції та може впливати на стабільність регіону. Розв'язання внутрішніх проблем стає ключовою передумовою для успішної євроінтеграції. По-третє, економічні труднощі та високий рівень корупції у країнах регіону може суттєво загальмувати їх приєднання до Європейського Союзу. Передусім західнобалканським державам необхідно вирішувати системні проблеми, щоб забезпечити сталість та прозорість свого економічного середовища.

Враховуючи ці виклики, стає очевидним, що євроінтеграція країн Західних Балкан потребує комплексного та узгодженого підходу. Національні лідери мають активно працювати над розв'язанням внутрішніх конфліктів, сприяти реформам у всіх сферах та вживати заходи, спрямовані на покращення економічної ситуації.

Ключовою умовою успіху залишається підтримка країн Західних Балкан з боку Європейського Союзу та розуміння, що невирішені проблеми у регіоні можуть впливати на безпеку та стабільність в Європі в цілому. ЄС є важливою рушійною силою євроінтеграційних зусиль країн регіону. Позитивний вплив у вигляді фінансової допомоги, експертної підтримки, та можливості приєднання до Європейського Співтовариства стимулюватиме країни

Західних Балкан до впровадження необхідних реформ та здійснення модернізації.

Необхідно визнати важливість консолідації зусиль ЄС та інших міжнародних акторів для підтримки регіональної стабільності. Ефективна співпраця та взаємодія між різними акторами є важливим елементом успішного вирішення викликів та підтримки стабільності та розвитку у регіоні. В цьому контексті варто відзначити позитивну роль Європейського Союзу, Сполучених Штатів, НАТО та інших міжнародних організацій у наданні політичної, економічної та технічної підтримки регіону. Активна підтримка євроінтеграційного шляху країн Західних Балкан є важливим стимулом для їхнього просування в цьому напрямку. На сучасному етапі інтеграція Західних Балкан до ЄС є не лише ключовим завданням для країн регіону, але й важливим елементом європейської безпеки. З початком повномасштабного російського вторгнення на територію України, розширення ЄС на Західних Балканах набуває нового геополітичного значення.

У процесі дослідження євроінтеграційних трансформацій у західнобалканських державах виявлено кілька ключових аспектів, які можуть слугувати важливим досвідом для України. По-перше, наявність чіткої політичної волі багато в чому визначатиме успіх у євроінтеграційних процесах. Приклад Західних Балкан свідчить про те, що консенсус еліт, їх консолідованість у питаннях необхідності дотримання неухильного курсу на євроінтеграцію та здійснення відповідних реформ, може бути ключовим фактором у прискоренні процесів вступу Європейського Союзу. По-друге, важливим фактором є публічність реформ. Уряди країн Західних Балкан підкреслюють, що ефективна комунікація з громадськістю та врахування її думки сприяють підтримці євроінтеграційних процесів. По-третє, регіональна співпраця відіграє важливу роль у євроінтеграційних зусиллях. Країни регіону демонструють, що вирішення спільних проблем та встановлення добросусідських відносин сприяють ефективній інтеграції в європейське

співтовариство. Нарешті, важливим аспектом є необхідність продовження реформ і підтримки соціальних змін. Держави Західних Балкан демонструють, що довготривала підтримка реформ та врахування соціальних аспектів сприяють стійкому та успішному процесу євроінтеграції.

Таким чином, Україні, в контексті її євроінтеграційного курсу, важливо враховувати досвід західнобалканських держав. Вивчення сильних сторін, а також врахування помилок допоможуть у виробленні ефективних стратегій та рішень на шляху інтеграції нашої держави до Європейського Союзу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брусиловська О. І. Посткомуністична Східна Європа: зовнішні впливи, внутрішні зміни: монографія. Одеський національний ун-т ім. І.І. Мечникова. Кафедра міжнародних відносин. Одеса: Астропринт, 2007. 352 с.
2. Брусиловська О.І. Політична трансформація західнобалканських країн у 2004–2009 роках. URL: // <http://brusylovskya-olga.od.ua/articles/52>.
3. Брусиловська О.І. Політична трансформація Сербії та Чорногорії у 2004–2009 роках. URL:// <http://brusylovskya-olga.od.ua/articles/48>.
4. Давидчук В.Г. Перспективи вступу держав Західних Балкан до Європейського Союзу. *Наукові записки студентів та аспірантів*. 2020. № 5. С. 134–140. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/8272/1/16.pdf>
5. Кравченко Д. Європейська інтеграція Північної Македонії: виклики XXI ст. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2022. № 04. С. 72–79. URL: <https://doi.org/10.26693/ahpsxxi2022.04.072>
6. Куриляк М. Регіоналізація: розвиток теоретичних основ. Проблеми глобалізації та регіоналізації світової економіки. *Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції студентів та молодих вчених*. Тернопіль : THEU, 2016. С. 73–78.
7. Чумаченко О.А. Політика розширення Європейського Союзу в Західних Балканах: основні ризики та шляхи їх подолання. *Проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр.* К.: КиМУ, 2010. Вип. 1. С. 132–146.
8. 2022 Communication on EU Enlargement Policy. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/2022-communication-eu-enlargement-policy_en
9. A guide to the European Union's Enlargement Policy, with hyperlinks to sources of information within European Sources Online and on external websites. Cardiff EDC, 2013. URL: <http://aei.pitt.edu/75409/2/Enlargement-Policy.pdf>.
10. Accession to the EU. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/glossary/accession-eu_en

11. Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. URL: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/Serbia%20Report%202022.pdf>
12. Agreement between the Member States of the European Coal and Steel Community and the European Coal and Steel Community, of the one part, and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia : Agreement of 02.04.1980. URL: <http://aei.pitt.edu/41150/1/A4827.pdf>
13. Anastasakis O., Bechev D. EU Conditionality in South East Europe: Bringing Commitment to the Process. URL: <https://www.sant.ox.ac.uk/sites/default/files/euconditionality.pdf>
14. Annual progress review. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/enlargement/serbia/#:~:text=On%2021%20January%202014,%20the,ministerial%20level%20have%20been%20held.>
15. Balasubramanian. China and the Balkan Chessboard. *Electronic Journal of Social and Strategic Studies*. 2021. Vol. 02. № 1. URL: <https://doi.org/10.47362/ejsss.2021.2109>
16. Beshku K. The European Integration and The Albanian Foreign Policy in a Twofold Dimension. Tirana University, 2016.
17. Besimi F. European enlargement challenges, Western Balkans and the way forward, Journal of Contemporary Economic and Business Issues, ISSN 1857-9108, Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Faculty of Economics, Skopje. Vol. 3. Iss. 2. 2016. pp. 35-48 URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/193467/1/spisanie-vol-3-br-2-trud-p35-48.pdf>
18. Bieber F., Tzifakis N. The Western Balkans as a Geopolitical Chessboard? Myths, Realities and Policy Options (June 1, 2019). BiEPAG Policy Brief June 2019. URL: <https://ssrn.com/abstract=3406295>

19. Bieri M. The Western Balkans between Europe and Russia – Research Collection.
URL: <https://doi.org/10.3929/ethz-a-010398137>
20. Bosnia and Herzegovina 2022 Report. URL: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/Bosnia%20and%20Herzegovina%20Report%202022.pdf>
21. Božinović D. Regional political cooperation in the Western Balkans: Towards the common goal of Euro-Atlantic integration.
URL: https://www.kas.de/documents/252038/253252/7_dokument_dok_pdf_20858_2.pdf/d02ee01b-83e5-5cff-be2f-6ae93c66fc2e?version=1.0&t=1539660588322
22. Carafano J. Is the U.S. going back to the Western Balkans?. GIS Reports. URL: <https://www.gisreportsonline.com/r/u-s-western-balkans/>
23. Commission staff working document Albania 2022 Report. Brussels : *European Commission*. 2022. 134 p. URL: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/Albania%20Report%202022.pdf>
24. Communication from the commission to the european parliament, the council, the european economic and social committee and the committee of the regions enlargement strategy and main challenges 2014-15. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=celex:52014DC0700>
25. Communication from the commission to the European Parliament, the Council, the European economic and Social Committee and the Committee of the regions.
URL: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/2022%20Communication%20on%20EU%20Enlargement%20Policy-v3.pdf>
26. Conditions for membership. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/conditions-membership_en
27. Consolidated version of the Treaty on European Union. Article 2. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:12016M002>
28. Consolidated version of the Treaty on European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:12016M049>

29. Dabrowski M., Myachenkova Y. The Western Balkans on the road to the European Union. URL: .
https://www.bruegel.org/sites/default/files/wp_attachments/PC-04_2018.pdf
30. Declaration of Yugoslavia. URL:
https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjLhLKts5WAAxX1CBAIHTcMBNMQFnoECAwQAQ&url=https://digitallibrary.un.org/record/135135/files/S_23293-EN.pdf&usg=AOvVaw0oQc8jV-
31. Dhimolea A. Role of regional organizations and initiatives towards acceleration of the Western Balkans' European integration. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/albanien/20173.pdf>
32. Enhancing the accession process – A credible EU perspective for the Western Balkans. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2020-02/enlargement-methodology_en.pdf
33. Eu-Western Balkans Summit Thessaloniki, 21 June 2003 Declaration : Declaration of 21.06.2003 no. C/03/163. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_03_163
34. Kolarski L. The Impact Of The War In Ukraine On The Western Balkans. *Politika nacionalne bezbednosti*. 2022. Vol. 23, no. 2/2022. P. 87–107. URL: <https://doi.org/10.22182/pnb.2322022.5>
35. Konitzer A. Serbia between East and West: bratstvo, balancing, and business on Europe's frontier. URL: https://www.ucis.pitt.edu/nceer/2010_824-22t_Konitzer.pdf
36. Lehne S. Has the 'Hour of Europe' come at last? The EU's strategy for the Balkans. URL: <https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep07054.11.pdf>
37. Mahmutaj, N. Russian Government Policy in the Western Balkans. In: Mihr, A., Sorbello, P., Weiffen, B. (eds) *Securitization and Democracy in Eurasia*. Springer, Cham., 2023. P. 125 – 135 URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-16659-4_8

38. Maistrenko Y. O., Velyka O. V. European Integration Policy Of The Western Balkans States (On The Example Of The Republic Of North Macedonia). *South Ukrainian Law Journal*. 2022. Vol. 2. № 4. P. 213–218. URL: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.2.33>
39. Marleku A., Dafina A. Russian influence on the European Integration process of the Western Balkan countries: *A comparative analysis*. *UNISCI Journal*. 21. 2023. P.183-200.
40. Martynov A. West Balkan in the political strategy of European Union. *Drinovsky sbornik*. 2021. Vol. XIV. URL: <https://doi.org/10.7546/ds.2021.14.08>
41. Mazrreku A. European integration and the Western Balkans. Berlin : wvb, Wissenschaftlicher Verlag Berlin, 2009. 146 p.
42. Morari C. Western Balkan Countries on the Road of European Integration: Results and Tendencies, CES Working Papers, Alexandru Ioan Cuza University of Iasi. *Centre for European Studies, Iasi*, Vol. 4, Iss. 3a, 2012, P. 574-583
43. Outeda C. C., González P. L., Troitiño D. R. EU Enlargement Policy Towards the Western Balkans: State Actors, Interests and Strategies. *European Studies*. 2020. Vol. 7, no. 1. P. 296–324. URL: <https://doi.org/10.2478/eustu-2022-0059>
44. Rüma I. Turkish Foreign Policy in the Balkans and “Neo-Ottomanism”. URL: http://turkishpolicy.com/pdf/vol_9-no_4-ruma.pdf.
(http://turkishpolicy.com/pdf/vol_9-no_4-ruma.pdf)
45. Rupnik J. The Western Balkans and the EU: the hour of Europe. Cahiers de Chaillot, P. 186, 2011. URL: <https://sciencespo.hal.science/hal-03627908/file/cp126-the-western-balkans-and-the-eu-0.pdf>
46. Sanader I. Croatia's Course of Action to Achieve EU Membership. URL: http://aei.pitt.edu/285/1/dp_c59_sanader.pdf
47. Šćepanović J. Russia, the Western Balkans, and the Question of Status. *East European Politics and Societies*, 37 (3), 1059-1083. 2023 URL: <https://doi.org/10.1177/08883254221130366>
48. SEE 2020 Strategy Targets and Results. URL: <https://www.rcc.int/pages/125/targets-and-results>

49. SEE 2030 Strategy. URL: <https://www.rcc.int/see2030/files/SEE-2030-strategy.pdf>
50. Selimi, F. Monitoring of the daily printed newspapers of the Western Balkans for the coverage of the events in the Russia-Ukraine war with special emphasis on their cover page. *Online Journal of Communication and Media Technologies*. 13 (3). 2023. URL: <https://doi.org/10.30935/ojcmt/13134>
51. Simurdić M. Russian Energy Policy and the Balkan. URL: <https://www.isac-fund.org/download/06e-Milan%20Simurdic%20-%20Russian%20Energy%20Policy%20and%20the%20Balkans.pdf>
52. Skripnik O. Peculiarities of the process of integration of the republic of Albania to the European Union. *European Historical Studies*. 2021. No. 18. P. 63–77. URL: <https://doi.org/10.17721/2524-048x.2021.18.06>
53. Socor V. Croatia Hesitates Between EU and Russia on Energy Policy. URL: <https://jamestown.org/program/croatia-hesitates-between-eu-and-russia-on-energy-policy/>
54. Socor V. Croatia Joins Gazprom's South Stream Project. URL: <https://jamestown.org/program/croatia-joins-gazproms-south-stream-project/>
55. South East Europe 2020 Strategy. URL: <https://www.rcc.int/pages/86/south-east-europe-2020-strategy>
56. Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and Bosnia and Herzegovina. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:22015A0630\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:22015A0630(01))
57. Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the former Yugoslav Republic of Macedonia. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:22004A0320\(03\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:22004A0320(03))

58. Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Albania. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:22009A0428\(02\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:22009A0428(02))
59. Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Croatia. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:22005A0128\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:22005A0128(01))
60. Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Montenegro. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:22010A0429\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:22010A0429(01))
61. Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States of the one part, and the Republic of Serbia. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:22013A1018\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:22013A1018(01))
62. Stabilisation and association agreement between the european union and the european atomic energy community, of the one part, and Kosovo. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10728-2015-REV-1/en/pdf>
63. Stability Pact for South Eastern Europe : Pact of 10.06.1999. URL: <https://reliefweb.int/report/albania/stability-pact-south-eastern-europe-cologne-document>.
(<https://reliefweb.int/report/albania/stability-pact-south-eastern-europe-cologne-document>)
64. Strategy and Reports. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/strategy-and-reports_en
65. The Balkan Turtle Race. A warning for Ukraine The face of a hundred-years old turtle. ESI Report 13 July 2022. URL: <https://www.esiweb.org/sites/default/files/reports/pdf/ESI%20Turtle%20Race%20-%20a%20warning%20for%20Ukraine%20-%204%20freedoms%20-%2013%20July%202022.pdf>
66. The Declaration of the Zagreb Summit. URL: <https://www.esiweb.org/pdf/bridges/bosnia/ZagrebSummit24Nov2000.pdf>.
(<https://www.esiweb.org/pdf/bridges/bosnia/ZagrebSummit24Nov2000.pdf>)

67. Visa liberalisation for Albania and Bosnia and Herzegovina : of 08.11.2010 no. 15957/10. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/117555.pdf.
68. Vračić A. Turkey's role in the Western Balkans. Berlin : German Institute for International and Security Affairs, 2016. 35 p. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/253173/1/2016RP11.pdf>.
69. Western Balkans Accession to EU. Lessons for Ukraine. Kyiv : NGO Ukrainian Centre for European Policy, 2022. 44 p. URL: <https://www.kas.de/documents/270026/18262243/2022+UCEP+Western+Balkans+Accession+to+EU.+Lessons+for+Ukraine.pdf/2a26c670-f258-5c08-b304-5ffa02cafd4a?version=1.0&t=1668049223289>
70. Wouter Zweers China and the EU in the Western Balkans A zero-sum game?. Netherlands, 2020. 62 p. URL: <https://www.clingendael.org/sites/default/files/2020-08/china-and-the-eu-in-the-western-balkans.pdf>
71. Xhemaili M. Challenges of Western Balkan Countries on Their Road to EU Integration *European Journal of Social Sciences Education and Research Articles. Revistia Research and Publishing.* vol. 3, September. 2016. URL: https://revistia.com/files/articles/ejser_v3_i4_16/Mirvan.pdf
72. Zagreb Declaration, 6 May 2020: Declaration of 06.05.2020. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/43776/zagreb-declaration-en-06052020.pdf>
73. Індекс сприйняття корупції у світі – 2022. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/#:~:text=ІНДЕКС%20СПРИЙНЯТТЯ%20КОРУПЦІЇ–2022&text=33%20бали%20зі%20100%20можливих,,%20Монголія,%20Сальвадор%20та%20Філіппіни> (<https://cpi.ti-ukraine.org/>)
74. Майстренко Юлія Іванівна. URL: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=miwRiBUAAAAJ&hl=uk>

75. Розширення ЄС: спочатку "проковтнути" Балкани.
URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2399094-rozsirennja-es-spocatku-prokovtnuti-balkani.html>
76. 2023 State of the Union Address by President von der Leyen.
URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_23_4426
77. Albania. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/enlargement/albania>
78. Montenegro. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/enlargement/montenegro/>
79. North Macedonia. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/enlargement/republic-north-macedonia/>
80. Serbia. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/enlargement/serbia/>
81. Albania. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR). URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/albania_en
82. Analysis of public opinion on North Macedonia's accession to the European Union (2014-2022). 2023. 30 p. URL: https://idscs.org.mk/wp-content/uploads/2023/02/analiza2_B5ENG.pdf.
83. Before it's too late: How the EU should support the Western Balkans' EU accession. URL: <https://ecfr.eu/article/growing-pains-how-the-eu-should-support-the-western-balkans-eu-accession/>
84. Bosnia and Herzegovina.
URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/enlargement/bosnia-herzegovina/>
85. Could NATO Membership Be a Game-Changer for the Western Balkans Engagement with China? – chinaobservers. chinaobservers. URL: <https://chinaobservers.eu/could-nato-membership-be-a-game-changer-for-the-western-balkans-engagement-with-china/>

86. Country Rankings: World & Global Economy Rankings on Economic Freedom. The Heritage Foundation.
URL: <https://www.heritage.org/index/ranking>
87. Enhanced EU engagement with the Western Balkans.
URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/enhanced-eu-engagement-western-balkans_en
88. Enlargement: Commission recommends starting accession negotiations with Ukraine, Moldova, Bosnia and Herzegovina, and candidate status for Georgia.
URL: https://commission.europa.eu/news/enlargement-commission-recommends-starting-accession-negotiations-ukraine-moldova-bosnia-and-2023-11-08_en
89. EU and Balkan leaders hold key summit – November 24, 2000.
URL: <https://edition.cnn.com/2000/WORLD/europe/11/23/balkan.summit/index.html>
90. EU accession process. URL: [https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/eu_accession_process_clusters%20\(oct%202022\).pdf](https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/eu_accession_process_clusters%20(oct%202022).pdf)
91. EU trade relations with Western Balkans.
URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/western-balkans_en
92. European Commission – Enlargement – Acquis. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/glossary/acquis_en
93. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>
94. EU–Western Balkans summit in Tirana, 6 December 2022.
URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2022/12/06/>
95. Explore the Map. Freedom House. URL: <https://freedomhouse.org/explore-the-map?type=nit&year=2023&country=SVN>
(<https://freedomhouse.org/explore-the-map?type=nit&year=2023&country=SVN>)

96. Freedom House. URL: <https://freedomhouse.org> (<https://freedomhouse.org/>)
97. From 6 to 27 members. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/6-27-members_en
98. Glossary. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/glossary_en
99. Gross domestic product at market prices. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00001/default/table?lang=en>
100. Infographic – The EU: main trade partner and investor for the Western Balkans. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/the-eu-main-trade-partner-and-investor-for-the-western-balkans/>
101. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR). URL: [https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/eu_accession_process_clusters%20\(oct%202022\).pdf](https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/eu_accession_process_clusters%20(oct%202022).pdf)
102. MEPs Call on EU Heads: Freeze EU Accession Negotiations for Serbia Now, Until It Distances Itself From Russia. URL: <https://www.schengenvisainfo.com/news/meps-call-on-eu-heads-freeze-eu-accession-negotiations-for-serbia-now-until-it-distances-itself-from-russia/>.
103. Montenegro Foreign Direct Investment: Flow: Russian Federation. Economic Indicators. CEIC. URL: <https://www.ceicdata.com/en/montenegro/foreign-direct-investment-flow-by-country/foreign-direct-investment-flow-russian-federation>
104. Overview – Instrument for Pre-accession Assistance. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/overview-instrument-pre-accession-assistance_en
105. President Jean-Claude Juncker's State of the Union Address 2017. European Commission – European Commission. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_17_316

106. Press corner.
URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_96_33 \
107. Prvi put u istoriji većina građana Srbije protiv ulaska u EU veliko istraživanje ipsosa: ključni razlog za to su pritisci iz Brisela koje trpimo zbog rusije.
URL: <https://www.blic.rs/vesti/politika/prvi-put-u-istoriji-vecina-gradjana-srbije-protiv-ulaska-u-eu-veliko-istrazivanje/71wlnbr>
108. Rankings. World Bank. URL: <https://archive.doingbusiness.org/en/rankings>
109. Record high public support for Montenegro's EU membership | EEAS.
URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/montenegro/record-high-public-support-montenegros-eu-membership_en?s=225
110. Reporters without borders. URL: <https://rsf.org/en>
111. Russia and Croatia Resurrect Druzhba-Adria Oil Transport Scheme. Jamestown.
URL: <https://jamestown.org/program/russia-and-croatia-resurrect-druzhba-adria-oil-transport-scheme>
112. Serbia – The World Factbook. We are the Nation's first line of defense – CIA.
URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/serbia/#people-and-society>
113. Serbia Imports By Country. URL: <https://tradingeconomics.com/serbia/imports-by-country>
114. Serbia: Freedom in the World 2023 Country Report | Freedom House.
URL: <https://freedomhouse.org/country/serbia/freedom-world/2023>
115. Serbia: Nations in Transit 2023 Country Report | Freedom House.
URL: <https://freedomhouse.org/country/serbia/nations-transit/2023>
116. Serbia's progress in EU integration 2020-2022. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/19212-20220525.pdf>
117. Slovenia and the Enlargement of the European Union (2). URL: https://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/9a3_en.htm
118. Speech by President Charles Michel at the Bled Strategic Forum.
URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press->

releases/2023/08/28/speech-by-president-charles-michel-at-the-bled-strategic-forum/

119. Speech by President-elect von der Leyen in the European Parliament Plenary on the occasion of the presentation of her College of Commissioners and their programme. European Commission - European Commission. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_19_6408
120. Stefan Ralchev. URL: <https://scholar.google.com.ni/citations?user=ND5ctuEAAAAJ&hl=es> (<https://scholar.google.com.ni/citations?user=ND5ctuEAAAAJ&hl=es>)
121. Steps towards joining. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/steps-towards-joining_en
122. The European Commission officially recommends starting negotiations on Ukraine's accession to the EU: what are the next steps?. URL: <https://visitukraine.today/blog/2875/the-european-commission-officially-recommends-starting-negotiations-on-ukraines-accession-to-the-eu-what-are-the-next-steps>
123. Western Balkans: Council calls for enhanced cooperation in migration and security. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/06/05/western-balkans-council-calls-for-enhanced-cooperation-in-migration-and-security/>
124. World Competitiveness Ranking 2022 – IMD business school for management and leadership courses. URL: <https://www.imd.org/centers/wcc/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness-ranking/>

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Факультет міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу
Кафедра туристичного бізнесу та країнознавства

ВІДГУК НАУКОВОГО КЕРІВНИКА

на кваліфікаційну магістерську роботу студентки спеціальності
291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»,
освітньої програми «Міжнародні відносини та регіональні студії:
європеїстика»

Борщ Надії Андріївни

на тему:

«Євроінтеграційні процеси в країнах Західних Балкан»

12. 12. 2023 р.

Західнобалканський регіон є стратегічно важливим регіоном Європи. Це, в свою чергу, обумовлює увагу до даного регіону багатьох регіональних та позарегіональних гравців. Одним із таких акторів виступає Євросоюз. На сучасному етапі всі країни Західних Балкан демонструють прагнення інтегруватись до ЄС. Втім, наразі лише Хорватія вступила до Європейського Союзу. У зв'язку з цим важливого значення набуває вивчення євроінтеграційних процесів, які відбуваються в інших країнах Західних Балкан. Цінним є і досвід трансформаційних змін, що відбуваються в країнах західнобалканського регіону. Однак, дана проблематика не знайшла релевантного відображення у вітчизняній науковій літературі. Таким чином, обрана для дослідження тема магістерської роботи є досить актуальною, а її вибір є обґрунтованим.

Борщ Надія Андріївна своєчасно підійшла до процесу написання кваліфікаційної роботи, регулярно відвідувала консультації, дослухалася до порад наукового керівника, виявила себе як старанна та відповідальна студентка.

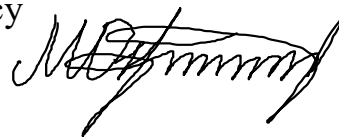
Дипломна робота Борщ Н.А. представляє собою самостійне дослідження. Структура дипломної роботи відзначається логічністю і послідовністю. Це дало можливість комплексно проаналізувати основні аспекти теми дослідження.

Під час роботи над темою Борщ Н.А. опрацювала значний обсяг джерел та наукової літератури. Це дало можливість автору в повній мірі дослідити понятійно-категоріальний апарат, скласти соціально-економічний профіль країн Західних Балкан, проаналізувати особливості євроінтеграційних перетворень у західнобалканських країнах, дослідити роль ЄС в процесі євроінтеграції Західних Балкан, з'ясувати проблеми та виклики, з якими зустрічаються західнобалканські держави в процесі реалізації євроінтеграційного курсу, проаналізувати євроінтеграційний досвід країн Західних Балкан для України.

Зміст роботи, як і її оформлення, не викликають суттєвих зауважень. Матеріал в роботі викладено з дотриманням внутрішньої логіки. Мету дослідження було досягнуто, завдання, які поставлено на початку роботи, розв'язано. Кваліфікаційна робота Борщ Н.А. може бути допущена до захисту в Державній екзаменаційній комісії та заслуговує на позитивну оцінку.

Науковий керівник:

кандидат історичних наук,
доцент кафедри туристичного бізнесу
та країнознавства

М.Ю. ОНАЦЬКИЙ

Харківський національний
університет ім. В.Н. Каразіна,
м. Харків

Екзаменаційній комісії
із захисту магістерських робіт
студентів спеціальності
291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та
регіональні студії

12. 12. 2023 р.

ЗОВНІШНЯ РЕЦЕНЗІЯ

на кваліфікаційну роботу магістра
студентки спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації
та регіональні студії»,

Борщ Надії Андріївни

на тему: «Євроінтеграційні процеси в країнах Західних Балкан»

Євроінтеграційний шлях балканських держав є досить тривалим і непростим. Країни Західних Балкан демонструють прагнення приєднатися до Європейського Співтовариства, але перебувають на різних етапах даного процесу. Тривалий процес вступу був зумовлений багатьма чинниками як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Вивчення євроінтеграційного досвіду країн Західних Балкан дозволить краще спрогнозувати ті ризики та проблеми, з якими може зустрітись Україна в процесі реалізації курсу на євроінтеграцію. Вищезазначене і обумовлює актуальність теми, магістерського дослідження Н. А. Борщ.

У дипломній роботі Н.А. Борщ досліджуються особливості євроінтеграційних процесів країн Західних Балкан. Структура дипломної роботи є чіткою, логічною та послідовною. У першому розділі розглянуто джерельну та науково-теоретичну базу роботи, проаналізовано понятійно-категоріальний апарат дослідження, складено соціально-економічний та політичний профіль держав Західних Балкан. У другому розділі проаналізовано особливості євроінтеграційних перетворень у західнобалканських країнах в 1990-х – 2000-х рр. Досліджено роль ЄС в процесі євроінтеграції Західних Балкан. У третьому розділі висвітлено

процеси європейської інтеграції в регіоні Західних Балкан на сучасному етапі. Розглянуто основні проблеми, які з'являються у західнобалканських країн у процесі реалізації ними курсу на Європейську інтеграцію. Особливу увагу дослідниця присвятила вивченню євроінтеграційного досвіду країн Західних Балкан для України.

У процесі підготовки дипломної роботи автор продемонструвала вміння аналізувати і систематизувати зібрану інформацію, а також робити самостійні висновки та узагальнення. Усі поставлені в роботі завдання були успішно виконані. Основні положення та висновки роботи є достатньо обґрунтованими і не викликають зауважень. Істотних недоліків бакалаврська робота не містить.

Запропонована робота є цілком самостійним науковим дослідженням, що відповідає вимогам, які висуваються до робіт відповідного кваліфікаційного рівня. За умов успішного захисту в екзаменаційній комісії робота заслуговує на оцінку «відмінно», а її автор – надання освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії».

Рецензент:

доктор історичних наук,
професор, завідувач кафедри
міжнародних відносин,
міжнародної інформації та безпеки

Д.В. Миколенко

